KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLII. évf. Januarius—Februarius. 1-ső füzet.

Egy hindú reformator a keresztény dogmákról.

A világeseményekkel párhuzamosan haladnak a népek szellemi mozgalmai. Ázsia és Európa gyakoribb érintkezése az emberiség vallási fejlődésének új alakulásait késziti elő. A látóhatár kiszélesűlt és a hajdan kiválasztott nép szűkkörű Isteneszméje és a régi hitvallásos kereszténység megkötött hitvilága fölött az emberi szellemnek Ázsiában is tisztább szemléletei jelennek meg. A nagy vallási multra viszszatekintő Indiának az európai kereszténység a régi hitvallásos formát ajánlja, de az ázsiai hittérités nem bir sem népet vonzani, sem egyes művelt egyéneket, kiválóbb gondolkozókat az indiai-árják közül meghóditni. Nem a polynesiai szigetek kezdetleges népével és a sötét Áfrika fetiseket imádó néger törzseivel áll itt a régi hitvallásos kereszténység szemben, hanem a magasabb vallási gondolkozás logikai formáiban fegyelmezett néppel. És mig Európában a rendelkezésére bő mértékben álló külső, anyagi eszközökkel tartja még e hitvallásos kereszténység sok helyütt hatalmát, szellemileg az indiai vallásos gondolkozóknál sem nyer igazolást. Pedig itt még nem is amaz előhaladt szellemekre tekintünk, kik a szabadelvű kereszténység hatása alatt megalkották az indiai theismust, a Brahmo-Somajt, mely félszáz év óta mint „Új kijelentés", apostolaival Indiának fénye és gyülekezeteivel társadalmi ereje; hanem azokra, a kik vallási reformra törekesznek ugyan, de még a brahmanismus körén belől állanak, azokra, a kik reformkérdésekkel a brahmanismusban is foglalkozhatnak, mert a szabad vizsgálódással és értelmi előhaladással mindig jó viszonyban volt a brahmanok vallása.[1] E reformatorok sem hagyják a kereszténységet figyelmen kivül, de annak régi dogmai tételeit igazolni nem tudják, sőt bizonyos fensőbbséggel birálják a régi hitvallásu keresztény egyházat. Közülök Swâmi Abhe-

[1] L'Évolution Religieuse contemporaine par le comte Goblet D'Alviella. p. 280.

dânanda válik ki... Minket e vallási reform érdekel, mert ha nem is ért el addig, mint az unitarismushoz közeledő Brahmo-Somaj, de oly árnyalatnak tünik föl, mely fejlődhetik és a tisztább kereszténységből új szineket vehet föl. Azért itt közöljük, nehány pontjában, Swâmi Abhedânanda ez értekezését.[1]

A hindú különbséget tesz az egyház vallása és a között a vallás közt, a melyet Krisztus tanitott. Megkülönbözteti azt a vallást, melyet az egyház állapitott meg és ma is prédikáltat; megkülönbözteti a hitvallást, szemben a tiszta sziv vallásával, melyet Jézus tanitott s melyet az ő tanitványai gyakoroltak. Annak a vallásnak, a melyet a Krisztus tanitott, tehát az igaz, a tiszta kereszténységnek nincs dogmája, nincs hitvallása. Az a szivnek a vallása, kötelező szertartás nélkül, vallás czeremonia, vallás papi csalás nélkül; nem egy könyvön, hanem a sziv érzelmein alapul, az egyes lelkeknek a mennyei Atyával való közetlen összeköttetésén. Az egyházi vallás ellenben könyvön alapul, dogmákban hiszen, hitvallást tanit, theologiai tantételekkel van telitve, szertartásokat gyakorol, czeremóniákat végez és egy papihadnak engedelmeskedik.

Az ismert keresztény egyháztörténelem Kr. u. 325 évvel kezdődik, Nagy Konstantinos uralkodásának 20. évében, abban az esztendőben, mikor a niceai zsinatot tartották. A kik e felséges római császárnak élettörténetét olvasták, emlékezni fognak arra, hogy az egyházi dogmák ez úgy mondott kegyes támogatójának mily érdekes jelleme volt. Saját fiát és saját nejét, Faustát alaptalan gyanura halálra itélte, sógorát Liciniust és annak ártatlan fiát magától eltaszitotta, mindenik ellenfelét darabokra vágatta. És mégis a görög egyház szentnek nyilvánitotta őt és mint Szent Konstantinost tiszteli . . . Nagy Konstantinos volt az, ki az egyház hitvallása fölött határozott; az egybegyült püspököknek megparancsolta, hogy a niceai zsinat határozatait, mint a Szentlélek sugallatait tekintsék. Ez időtől kezdve az egyház e hitvallást, melyet csaknem minden vasárnap ismételnek az orthodox templomokban, authentikusnak hirdette.

Az elrémitő tudósitások az iráshamisitásokról, politikai küzdelmekről, theologiai csalásokról, szellemi botrányokról, szen-

[1] Warum verwirft ein Hindu das moderne Kirchenthum, obgleich er Christus anerkennt? Von Swâmi Abhedânanda. 1—28 l.

vedélyességekről, melyek kiátkozást, egyházból kirekesztést, véres öldöklést, embertelen orgyilkosságokat idéztek elő a gyülekezetekben, tisztán mutatják, hogy minő eszközöket használtak az egyházi hitvallás fölépitésére. Az egyháztörténelem ismerői emlékezni fognak arra, hogy a veszekedésekben, melyek a niceai zsinat után következtek, leányokat bántottak és korbácsoltak meg, szent helyeket gyaláztak meg, templomokat égettek föl, papokat tapostak lábbal. Ilyen dolgokat miveltek az egyházi dogmatismus alapitói, kegyes püspökei.

A 431-ben Ephesusban tartott zsinaton a szerzetesek és püspökök azt kiáltották: „A ki Krisztusban két személyt vesz föl, nestorianus, vágjátok le!“ A viták folyamán egy püspök egy más püspököt halálra küldött, egy templomban 137 holttestet hagytak hátra; ily embertelenségekkel akarták igazhitüségüket meggyőzőleg bizonyitani. Ilyenek voltak e különös szenteknek gyülései, melyek az egyház oszlopait épitették. Gondolhatjuk, hogy minő szellem vezérelte az egyházi hitvallást megállapitó conciliumokat. Kezdettől mostanig a gondolat- és szólásszabadság, mely az igaz vallást jellemzi, el volt nyomva s fanatismus, vakbuzgóság, kiátkozás, vallási üldözés, mindenféle kinzás és ördögi tett követtetett el a vallás nevében. Gyülölet, kegyetlenség s véres harcz uralkodott a szeretet, könyörület, jóakarat és béke helyett. Az egyházi hitvallás a világból eltünt volna, hogyha kardot nem rántanak és ártatlan vért nem ontanak a keresztény vallás nevében. Ezeket a tényeket a világ vallástörténelmének lapjairól nem lehet kitörülni. S lehet-e csodálni, ha a hindúk békés, emberszerető, szelid szive, mely mindig kész áldást, jólétet kivánni s a szeretetet úgy az emberekre, mint más élő teremtményekre kiárasztani, az egyházi dogmatismust elveti? Kell-e csodálkozni, hogy a hindúk, kik az istenséget minden lélekben elismerik, késlekednek elfogadni egy oly rendszert, mely a dogma terméketlen földjére van alapitva, melyért ártatlan emberek vérét ontották ki? A sorsnak különös gúnyja, hogy a hindúk megérték, hogy ama dogmáknak képviselői, feledve a mult történelmét, Indiába jőnek, hogy az úgynevezett „pogányoknak“ tudtul adják, hogy az egyházi vallás civilizálta a világot, a földre békét hozott és a bűnösök lelkét megszabaditotta. De a hindúk szeretik az igazságot, az ő vezérlő csillaguk a gondolat- és szólásszabadság. A hindúk szeretik az

eléjük tárt dolgokat észszerü vizsgálatnak alávetni. Bajos dolog egy hindút arra birni, hogy *vakon* higyjen valamit. Mielőtt egy dogmát, mint igazságot elfogad, forrása után vizsgálódik, megfontol minden mellette és ellene szóló bizonyitékot és azután összehasonlitja ama magasabb eszményekkel, a melyeket ő saját hazájában ismer . . . Elolvassa előbb a bibliát, használja eszét és logikáját, aztán átvizsgálja a nyugati tudósoknak és vizsgálóknak minden iratát, melyekben a keresztény bibliát a történelmi vizsgálódás álláspontjáról részrehajlatlanul vizsgálták.

A hindú tudja, hogy az utóbbi százévben a nyugati tudósok közt nagy vita volt a felett, hogy a Názáreti Jézus az a történelmi személy-e, a milyennek a synoptikus evangeliumok rajzolják. Ezért kételkedik, hogy Jézusnak a történelmi személyisége éppen olyan lenne, a milyennek az evangeliumok leirják. Ismeri azokat a bizonyitékokat is, melyeket magasan álló vizsgálódók vizsgálatai szolgáltattak és tudja, hogy a kanonikus evangeliumokban való leirás, a Názáreti Jézus életével és tanaival összekötött eseményekre vonatkozólag, nem egyezik azokkal a tényekkel, melyeket más források adnak.

A keresztény hittérítő Indiában azt prédikálja, hogy az új szövetség a keresztény kijelentés vagy Isten szava. A művelt hindú azonban tudja, hogy sem Jézus nem hagyott semmiféle iratot hátra, sem az ő tulajdonképpeni tanitványai nem irták egyikét se amaz evangeliumoknak, melyeket az egyház Isten csalhatatlan és kinyilatkoztatott szavának vett fel. És éppen annyira ismeretes előtte az a tény is, hogy sem a bibliában, sem azonkivűl egy egykorú okmány vagy tudósitás sincs a Jézus életére és tanitásaira vonatkozólag és hogy a legkorábbi iratok, tartalmuk szerint, Pálnak valódi levelei. A 14 levél közűl, melyek Páltól származottaknak vannak jelezve, csak négy tartatik authentikusnak; ezek a rómaiakhoz irt levél, a korinthusiakhoz irt két levél és a galatabeliekhez irt levél.

Azonfelül Pál Jézus Krisztust sohasem látta, csak egyszer látományban és Jézust csak egyszer s egyetlen mondatban beszélteti, az utolsó vacsora emlékünnepélyére vonatkozva: „E pohár az új szövetség az én vérem által, s valahányszor azt iszszátok, az én emlékezetemre tegyétek.“ Sok orthodox egyházi is megengedi, hogy Pál sok tant vezetett be, melyeket később az egyház dogmáúl fogadott el. De az orthodoxia képvi-

selőitől, kik a hindúknak az új szövetséget, mint Isten kinyilatkoztatott szavát állitják oda, a hindúk azt kérdezik: „Hogyha Isten az ő szavát kiakarta nyilatkoztatni, miért inspirálta annyi különböző embernek egy közvetités történetét és azután miért vetettek el sokaktól csaknem mind ezek az iratok, kivéve négyet, mint hamisitottak és nem pontosak?“

Irenaeus, lyoni püspök idejéig, ki Kr. u. 200 körűl élt, nem hallunk semmit a négy kanonikus evangeliumról. Az egyházi törvénynek ő a tulajdonképpeni megalapitója. Irenaeus emliti először a négy evangeliumot. Nagyon érdekesek a négy evangelium felvételéről a bizonyitékai, de még sem meggyőzők. Irenaeus azt mondja: „Nem lehetséges, hogy négy evangeliumnál több vagy kevesebb legyen; mivel négy égtáj van, négy elem, négy évszak, négy főszél, az egyháznak is négy oszlopa kell legyen és ez okból négy evangeliumunknak kell lenni.“ Mily okos bizonyitéka ez a hires püspöknek!

Ezenfelül annyi képtelenség, ellenmondás és tévedés van ez evangeliumokban, hogy egy vizsgálódó hindú se fogadja el csalhatatlannak és Isten kinyilatkoztatott szavának. Azt a módot, melylyel az egyház ez elméletet fentartja és e könyvnek csalhatatlansagát hirdeti, a hindú mint egyházi dogmát elveti.

Hogyha a hindú az apostoli hitvallást és a hitnek ama tizenkét czikkelyét olvassa, melyek a niceai hitvallásban foglaltatnak és a theologiai változtatásoknak főrészét teszik és az angol püspöki egyház 49 czikkelyéig kiterjednek, azokban a dogmák sorozatát találja, a mely dogmák sem az észhez nem szólnak, sem a tudomány vagy bölcselem nem támogatja. Azokat egyszerűen elfogadták, nem tekintve arra, ha egyeznek-e az észszel vagy nem egyeznek. A hindú szellem csak olyan hitczikkeket tart igazaknak, melyek az ész következtetésein alapulnak s melyeket a tudomány és bölcselem támogat. A hindú azt mondja, hogy mivel Isten nekünk észt, szellemet, értelmet adott s szabadakaratot, hogy azokat használjuk, *az ő akaratja ellen* cselekednénk, ha mi bármit, akármely embertől jövő tudósitás tekintélyén vakon elfogadnánk. Nekünk minden ilyen ajánlt dolgot először a logika olvasztóteknőjében, a helyes következtetések tüzében próbára kell tennünk és azért minden hitczikket, mielőtt elismernők, megvizsgálnunk.

Az első hitczikk a megütközés köve a hindú szemében,

mivel e hitczikk hátterét a teremtés történelme alkotja. A világ teremtéséről szóló tudósitás, mely szerint egy a világon kivűli lény a világot a semmiből hat nap alatt teremtette, a hindú előtt képtelennek és gyermekesnek látszik, mivel a fejléstan hitében nevekedett, mely szerint a világ fokozatos fejlésnek az eredménye. A hindú szellem nem tudja hinni, hogy ez a világ ezelőtt hatezer évvel teremtetett és hogy ez a föld már a nap előtt létrejött. A hindú nem hiszen a semmiből való teremtésben és az ilyen történet irójától, legyen az isteni vagy emberi természet, észszerűbb magyarázatot kiván. A hindúk régibb és újabb bölcseinek és bölcselmeinek jókora terjedelmü irataiban hiába keresünk semmiből s világon kivűli lény által való teremtés-elméletet és mig a keresztény egyházi tan ily teremtést hisz és hirdet, a hindú azt, mint képtelen dogmát elveti.

A második hitczikk a Jézus Krisztusban, mint Isten *egyetlen* fiában való hitre van alapitva. E hitczikk, kivéve az isteni születésjogra nézve a kizárólagosságot, a hindú szellemre nézve semmi újat nem tartalmaz. Az Isten vagy a Logos (Ige) incarnatiója indiai-árja elmélet és a hindúk azt hiszik, hogy már sok ily incarnatio történt és fog még történni. A Logos, vagy Ige, vagy Istenfia-elmélet az indiaiaktól jutott a görögökhöz és kifejezést nyer a legkorábbi bölcselők irataiban, mint Heraklitos, Platon és a Neoplatonikusokéban, valamint Philo és követője — a negyedik evangelium szerzője — irataiban, mig az egyház mint alaptant elfogadta.

Ámbár sok hindú hiszen abban a tanban, hogy az Isten emberi alakban incarnalódik, de határozottan ellentmondanak annak a módnak, a melylyel az egyház e tant az úgynevezett „pogányoknak“ prédikálja. Mindenekelőtt azt az ellenvetést teszik, hogyha Isten egy helyen bizonyos czélra incarnalódhatik, miért nem incarnalódhatik mindenütt, a mikor és a hol ily incarnalódás szükséges. Az egyházi dogmák az Istennek az emberiség iránti szeretetét időre, helyre és nemzetiségre korlátozzák. De Istennek az emberiség iránti szeretetét mégis nem lehet oly szűk nézletmód által korlátozni. Isten szereti az egész emberiséget, szeretete sugarait, mint a nap világosságát, egyenlően küldi minden élő teremtményre. A hindú eszméje Isten incarnatióját illetőleg csodaszépen van kifejezve a Bhagavad Gita-ban, hol Krishna azt mondja: „Mindenütt, hol a hitetlenség fölényt nyer és az igaz

vallás leveretik, kinyilatkoztatom magamat emberi alakban, hogy az igazságosságot helyreállitsam és a rosszat szétzúzzam." Ha egy hindú a Jézus Krisztus életét és tanitásait a synoptikus evangeliumokból olvassa és a Krishna és Buddha életével és tanitásaival összehasonlitja, elbámul, hogy mily sajátságos összhangban van e két irat a legapróbb részletekig, kezdve a szeplőtelen fogantatástól, a csillagnak megjelenésétől a feltámadásig és mennybemenetelig. Krishna Krisztus előtt mintegy 1400 évvel élt és Buddha Krisztus előtt 547-ben született . . .

Az egyházi tan drámailag rajzolja Ádámnak a paradicsomban való megkisértését és elestét, és ez elesésben a bűn eredetét keresi, azt, hogy hogy jött a bűn a világra. A hindú e tudósitást nem fogadja el. Azt egy kezdetleges nép meséjének tekinti, a fejletlen értelem magyarázatának, mely el tudja fogadni azt, hogy egy ember, ki Krisztus előtt mintegy négyezer évvel élt, az egész emberi nem atyja és hogy mert ő vétkezett, minden ő utódai született bűnösök. A hindúk rég tudják, hogy ez a tudósitás ellentmond észnek és tudománynak.

Újabb vizsgálódások megállapitották a hindúk nézetének helyességét, valószinü bizonyitékot adtak arról, hogy Krisztus előtt hét, vagy nyolczezer évvel Nippurban egy nagy és magasfejlettségű nép létezett. Hogyan fogadhatna el hát egy hindú a bűn eredetéről oly elméletet? Millió és millió ember élt és halt meg, mielőtt Ádám „teremtetett". A hindú azt hiszi, hogy az emberek mind Isten gyermekei és hogy az istenséget örökölték, mint születésjogot. Azt mondják, hogy az önzés a bűn és annak okául nem valamely mythologiai ördögöt, sem valamely természetfeletti rossz hatalmat jelölnek, hanem az ember tudatlanságát isteni természetét illetőleg, annak a nemtudását, hogy Isten minden egyes emberben lakozik. A mig nem ismerjük valódi természetünket, azonositjuk magunkat a lélek és test gyöngeségeivel és önzők leszünk; de mihelyt megismerjük, hogy Isten lakik bennünk és valódi természetünket érteni kezdjük, önzéstelenek leszünk és minden bűntől szabadok. Az isteni természet valódi ismeretének tüze minden bűnt hamuvá éget és a léleknek erőt ad arra, hogy szabad legyen . . .

Az egyházi dogma tanitja a helyettesitő elégtételt. E tan rémülettel tölti el a gyöngéd, szeretetteljes hindú kebelt. A mennyei Atya részéről ezt nem a könyörület, vagy szeretet tényé-

nek tartja, hanem kegyetlenségnek és igazságtalanságnak, hogy fiára olyan áldozatot mérjen.

Az egyháznak azután a legközelebbi dogmája a test feltámadása. Sokan azt hiszik, hogy a Jézus Krisztus az első és egyetlen, a ki a halálból feltámadott. A hindúk nem hiszik a testi feltámadást, éppen azokból az okokból, melyeket a tudomány emberei és Nyugat legjelesebb gondolkozói felmutatnak. A hindú azt hiszi, hogy a lélek halhatatlan és szétrombolhatatlan és a „halál" alatt csak az anyagi testnek letételét érti. A hindúk egész vallása és bölcselme a lélek halhatatlanságán alapszik és mégis sok hittérítő azt állitja, hogy a hindúk nem hiszik a halhatatlanságot. Ellenkezőleg, e tan annyira ismeretes és elterjedt, hogy nem szükség senkinek Indiába jönni, hogy ezt egyetlen személy feltámadásának hagyományos elbeszélése által megmutassa, mert a hindúk jobb bizonyitékokat ismernek ez elbeszélésnél. Hogyha a lelkek Istentől semmiből teremtettek volna, akkor a természettörvény szerint kezdetük is volna, következőleg végük is kellene hogy legyen, nem lehetnének halhatatlanok, meg kellene halniok . . . A hindú szentiratok az ember lelkét születéstől és haláltól szabadnak magyarázzák.

Egy másik dogmája az egyháznak az előre elrendelésről és a kegyelemről szóló tan. E dogma Istent részrehajlóvá és igazságtalanná teszi. A hindú ellenben hiszen a lelkek incarnatiója tudományos, észszerü tanában. Ez elmélet az élet és halál kérdéseit a legkielégitőbb módon oldja meg, a nélkül, hogy Istennek részrehajlást és igazságtalanságot tulajdonitana.

. . . Ámbár a hindúk az egyház dogmáival nem értenek egyet, de nem késlekednek Jézus Krisztusban, mint Isten fiában, mint az Isten incarnatiójában hinni. A hindúk fogalma az Isten incarnatiójáról sokkal észszerübb és mélyebb jelentésű, mint a keresztény fogalom . . . A felett, hogy Jézus Krisztus történelmi személy volt-e, vagy nem, a hinduk nem vitatkoznak. Krisztus alatt az istentudatnak ama legmagasabb fokát értik, a hol minden dualismus eltünik, minden elválasztás megszünik, hol az Egyetemes Szellem isteni állománya rendkivüli erővel a mi emberi tudatunk korlátait, határait áttöri és ez által mi alkalmasok leszünk arra, hogy a mennyei Atyával való örök egységünket valósitsuk. A ki ez állapotot eléri, az Krisztus, legyen az akár Krishna, akár Buddha, akár a Názereti Jézus. A név

különbözősége nem tesz különbséget a hindúnál, ezek mind egyenlően nagyok, mind isteniek, mind Isten incarnatiói a földön . . . A keresztény gondolhatja, hogy Istennek minden incarnatiói közt a Jézus volt a legnagyobb, a buddhista meg Buddhát tarthatja legnagyobbnak ; Krishna és Ráma követői meg az ő mesterüket; de hogyha ez isteni férfiak életét vizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy egyik oly nagy volt, mint a másik. Az egyik az Istenségnek egy phasisát nyilatkoztathatta ki és a másik egy másik phásisát. Csak közönséges emberek, kik a Jézus Krisztus magas küldetéséről megfeledkeznek, vitathatják az ő történelmi személyiségét. A nagy tömeg harczolhat és vitatkozhatik ez vagy amaz incarnatio fontossága felett és mindenik mesternek követői megkisérthetik, a másik követőit megtériteni, holott a bölcs mindnyájokat sajnálja és a babonától, vakbuzgóságtól, faji előitéletektől és vallási téves eszméktől igyekszik ezeket megszabaditani. A vallás, a melyet Jézus tanitott, a szeretet, az önmegtagadás és önuralom vallása volt, egy vallás, mely istentudatra vezet. S mivel hogy ezek a hindúknak éppen legfőbb eszményei, a Jézust és az ő igaz vallását elfogadják annyiban, a mennyiben az ő eszményeikkel egy; de hogyha azt tapasztalják, hogy az egyháziság semmi lemondást, önmegtagadást nem hirdet, hogy képviselői a szeretetet nem mindenek iránt gyakorolják, sem önuralmat nem mutatnak, ha azt látják, hogy a keresztény kormányok bűnös kereskedelmi czikkeknek kedveznek, s elnézik, hogy egy mértékletes néphez, nyereségvágyból, kábitó italokat bevigyenek, elvetik azt a vallást, mely ily dolgokat megenged. A keresztény kormányok hisznek a Jézus Krisztusban, mint Isten fiában és jól tudják, hogy ő ily dolgokat nem tanitott.

Az igaz vallás kötelessége: az emberi szellemet növelni, a lelki szemeket megnyitni, az emberiséget a mennyei Atyával való egység megvalósitására vezetni, s a dogmák és hitvallások feletti minden harczot leszoritni. A meddig nem vagyunk *szellemiek,* harczolni és vitatkozni fogunk; de ha megismerjük, hogy bennünk Isten lakozik, hogy mi fajra, hitvallásra, névre való tekintet nélkül, Isten gyermekei vagyunk; hogyha mi dogmák, hitvallások, elméletek és felekezetieskedés fölé emelkedünk, akkor, csakis akkor leszünk igaz követői a Jézus Krisztusnak, akkor, csakis akkor leszünk alkalmasok és jogosultak, hogy

Jézussal azt mondjuk: „Én és az én Atyám egyek vagyunk.“ A hindúk nem vitatkoznak a személyiség felett, de elfogadják a Krisztuselvet... Hiszik, hogy az Isten szava minden lélekben beszéli ezt az igazságot, de a mi tudatlanságunk és önzésünk miatt mi nem akarjuk azt hallani.

Krishna azt mondotta: „Hagyjátok a vallás külsőségeit és formalitásait, jőjjetek én hozzám, keressetek menedéket én nálam, én megszabaditlak bűntől, gondtól és szenvedéstől.“

Jézus azt mondta: „Jőjjetek én hozzám mindnyájan, a kik megfáradtatok és megterheltettetek, én megnyugosztallak titeket.“

Hallgassunk e hangokra, mivel azok egy és ugyanaz és kövessük; az igaz kereszténység szellemét, melyet a Názáreti Jézus életében felmutatott, valósitsuk; éljünk úgy, mint ő élt...“

Péterfi Dénes.

Tanulmányok Luther irataiból.

I.

Luthert tanulmányozni, lelkének a kiapadhatlanságig gazdag tárházát megismerni, szellemének mélységéből meriteni, küzdelmeit és személyes életfejlődését nyomon kisérni: egy protestans theologusra nézve egyike a legszebb és legkivánatosabb feladatoknak. Ő nem a nagyhangu tudós, ki gondolatainak szegénységét a szavak áradatával akarja takargatni. Nem a rideg dogmatikus, ki élettelen és megfoghatatlan elméleteket kiván a lélekbe irni. Nem a vallás zsarnoka, ki ráül a lelkiismeretre. Nem az elfogult theologus, kinek egyoldalusága szánalmat ébreszt. Luther a lelkiismeretes vezér, ki készséggel nyujt világosságot a vallás mezején járatlanok számára. A lelkes apostol, a kinek élete nem drága, csak hogy elvégezhesse a szolgálatot, melyet Urától vett. A fáradhatatlan hős bajnok, a ki egymaga szétromból egy megkövesült világot, hogy a romok helyén egy új ország alapjait rakja le. Költő, ki a lelkiélet jelenségeit a legszebb drámai formában irja le. Próféta, mert nem magának és korának, hanem a jövendő századoknak élt. Az őszinte theologus, ki minden iratában lelkének egy-egy darabját tárja az olvasó elébe. Az élet tanitó mestere, ki nem az elvont elméleteket irja, hanem a való élet útjait járja. Egy nagy egyéniség, ki új korszakot teremtett a kereszténység történetében. Iratai a hit és lelkiismeret szabadságának mindmegannyi hatalmas apologiája.

Mindezekben készséggel ismerjük el és valljuk Luther nagyságát és világtörténelmi jelentőségét. Mi őtet nem úgy tekintjük, mint egy felekezet emberét, hanem úgy, mint a protestantizmus atyját. De bármilyen tisztelettel viseltessünk a történelem e nagy alakja iránt, azért iratait elsősorban úgy tekintjük, mint történeti emlékeket, a melyek elvezetnek minket egy nagy korszak eredeti tiszta forrásához, a melyek teljes

betekintést engednek abba a szellemi forradalomba, abba az eszmei harczba, a melyet reformatió néven ismerünk. És a midőn igy tekintjük a Luther műveit, akkor járunk el igazán az ő szellemében. Hiszen e tekintetben ő maga ad nekünk útbaigazitást, midőn műveihez irott előljáró beszédében azt mondja, hogy az egyházi atyák és zsinatok irásai csak azért érdemes a fennmaradásra, hogy „tanu és történeti emlék legyen", mert a szentirásnál jobb útra úgy sem vezethetnek minket. Azért óva int mindeneket, nehogy az ő iratai akadály legyenek magának az irásnak tanulmányozásában.[1]

Azonban Luther nem pusztán a multé. Iratai nem csupán a hagyományok tárában kegyelettel őrzendő emlékek. Fegyverei nem megrozsdásodott és divatból kiment szerszámok. Iratai nem csupán a mult időkre vetnek világot. Mert Luther ha nem is tudta magát teljesen kiszakitani a saját korából, de azért neve áldásosan hangzik ma is a letünt századokon keresztül. Irataiban ha sok van a mi a korhoz és viszonyokhoz alkalmazkodott, de sok van olyan is a mi nincs alávetve az idő változásainak. Általános iránya ma is követésre méltó. Vallásos gondolatai ma is termékenyitőleg hatnak a protestáns lélekre. A mint dr. Masznyik Endre mondja, a magyar kiadás előszavában: „Dr. Luther Márton művei a szent biblia mellett a vallászerkölcsi s ebből folyólag az egyházi téren való folytonos reformatiónak első rendü authentikus jogforrása és leghatalmasabb fegyvertára lesznek és maradnak kezükben".[2] Mindezek nemcsak kellemessé, de hasznossá is teszik a Luther iratainak a tanulmányozását.

Még egy más körülmény is fokozza iránta érzett rokonszenvünket és érdeklődésünket. Luther személyes életében a protestantizmus legfőbb elve, a fokozatos fejlődés és folytonos haladás a teljes mértékben jut kifejezésre. A mint szintén dr. Masznyik mondja: „A Luther név nekünk több, mint pusztán történeti emlék; eszme az, mely uralkodik sziveinkben, mint a vallás erkölcsi megujhodás, a személyes élő hit, a lelkiismeretbeli szabadság, az önálló tudományos kutatás és erkölcsi felelősség, egy szóval, mint a folytonos haladás és tökéletese-

[1] Dr. Luther Márton Egyházreformáló iratai: sajtó alá rendezte: Dr. Masznyik Endre. Pozsony, 1904. I. k. 9. l.

[2] I. m. 2. l.

dés örök elve, lelke és ereje".[1] Ugyanez nekünk a Dávid Ferencz neve. Tőle tanultuk, hogy semmiféle közhitvallás előtt meg nem hajolva, figyeljünk egyfelől az evangelium, másfelől az ész és lelkiismeret szavára. Az ezek által gyujtott világosság fényénél haladjunk mindig előre. A megismert igazság mindig egy lépcső legyen újabb igazságokhoz, mert a megállás, a tétlen nyugalom halált jelent. Ezért van, hogy mi ma egyes vallási kérdésekben másképpen gondolkozunk, mint gondolkoztak hitünk elődei ezelőtt százévekkel. Ezért van, hogy egyes hitigazságoknak általuk formulázott és kifejezett alakját — ámbár a lényeg lehet ugyanaz — ma már magunkévá nem tehetjük. De hát az természetes következése a fejlődés és haladás elvének, a melyet mi Dávid Ferencztől örököltünk. Elismerjük, hogy e tekintetben Luther lehetett a mestere. Mert hiszen a fejlődés és haladás örök elve nekünk protestánsoknak közös örökségünk. Bármennyire különbözünk az egyes hitnézetekben, de ez alapelv mindig elég erős lesz arra, hogy minket testvérközösségben tartson. Ebből a szemponból is tiltakoznunk kell az ellen, mintha mi valaha akár a lutheri, akár a kalvini egyházról azt állitottuk volna, mintha az a reámaradt örökséggel hűtelenül sáfárkodnék, s megcsontosodott orthodoxiájával a fejlődést és haladást kizárná, a mint ezt dr. Masznyik egy különben igen alapos nagy tudással és keresztényi liberalismussal irott tanulmányában irja rólunk.[2] Hiszen nem régiben „Calvinismus" czim alatt volt alkalmunk rámutatni arra a fejlődésre, melyen az ev. ref. egyház Kálvin óta keresztül ment.[3] Annál kevésbé vonhatnók ezt kétségbe ott, a hol a Luther szelleme működik az egyházban. A fejlődés és haladás nem csak természeti, de lelki törvény is. Ennek az érvényesülését föltartóztatni lehet, de örökre megállitani nem. Sőt a haladás és fejlődés sok tekintetben még ott is érvényesül, a hol a leghatározottabban tiltakoznak ellene, t. i. a katholicismusban. Hogy lehetne hát azt megtagadni a protestantismusban, a melynek létalapja, élete, ereje éppen abban van. Ha mi mégis az unitárizmust kiemeltük, mint a melyben a fejlődés és haladás legin-

[1] I. m. 2. l.

[2] „Szentábrahámi mint dogmatikus" Theologiai szaklap. II. évf. 206. l.

[3] Ker. magvető XXXIX évf. 3, 4, 6, és XL évf. 2.-ik füzet.

kább érvényesült,[1] ezzel éppen azt akartuk mondani, a mit dr. Masznyik Endre igy fejez ki. „Az unitarizmus e reformátiót egy lépéssel még tovább folytatta, vagyis a folytonos haladás elvét teljes határozottsággal érvényesitve s a szabad kutatás és személyes meggyőződés jogát, a hitelveken kivül semmi mással nem korlátozva s a hagyományozott emberi tanokat, vagy mondjuk igy dogmákat pusztán történeti emlékeknek tekintve, a szenirás alapján az ev. prot. egyház dogmáit is korlátlan kritika alá vetette.“ [2]

Mindezeket csupán azért újitottuk fel, hogy az elfogultságnak még csak látszatát is elháritsuk magunkról. Nem vagyunk szinvakok, kik a saját igazságainkon kivül más igazságot el ne ismernénk. Az egyedül üdvözités jogát másnak engedjük át. Magunknak ilyent tulajdonitani nem akarunk, mert az leginkább ellenkeznék egyházunk multjával és vallásunk irányával.

Teljesen elfogulatlan lélekkel olvassuk és tanulmányozzuk Luthert is. Őszintén valljuk, hogy a Luther társaság az által, hogy Luthert magyarul is megszólaltatja, nemcsak az ág. ev. egyháznak, de az egész magyar protestantismusnak nagy szolgálatot tesz. A már megjelent két kötet után jó reménységgel várjuk a többieket is, mert a jeles forditók eddigelé nagy vigyázattal voltak arra, hogy Luther eredetiségének a lehető megőrzése mellett jó magyar zamatot adjanak a forditásnak.

Luther művei a különböző kiadásokban különbözőképen vannak csoportositva. Némelyek a *tárgyi*, mások pedig az *időrendi* szempontot vették figyelembe. A magyar nyelvű kiadásban, melyet dr. Masznyik rendez sajtó alá, mind a két szempont érvényesűl, a mennyiben Luther úgy lesz bemutatva, mint „egyházreformator“, „egyházszervező“ és „egyházépitő“. Ez a csoportositás előttünk is természetesnek látszik s könnyen áttekinthetősége mellett bizonyos egyöntetüséget fog kölcsönözni a különböző időben és különböző czélból irott műveknek. Maga Luther ama nevezetes 1521-iki vormsi tárgyalás alkalmával addig megjelent iratait három osztályba sorozza. Az elsőbe azok tartoznak, melyekben „a hitnek és erkölcsnek tiszteletét evangeliumszerűleg“ irja le. A másodikba azok tartoznak, a melyek-

[1] Ker. Magvető XXXV. k. 146 l.

[2] „Szentábrahámi mint dogmatikus“ Theol. szaklap. II. évf. 202 l.

ben a pápaságot és a pápisták tanát támadta meg. A harmadikba pedig azok, melyek személyek ellen irattak.

Mi a következőkben a magyar kiadás sorrendje szerint fogunk haladni, különös súlyt fektetve amaz iratokra, melyek az evangeliumi hit és erkölcs szabályait adják elő.

A 95 tétel és magyarázata.

Hogy a bűnös csak bizonyos föltétel mellett nyer bűnbocsánatot: az teljesen az evangeliumon alapuló nézet. Azonban az evangelium szerint ez a föltétel mindig a bűnösnek lelki ténye, a mi a bűn mélységes megbánásában, a jobb és nemesebb életre való elhatározásában, szóval valami olyan körülményben nyilvánul, a mi a bűnös erkölcsi jobbulására és nemesbitésére vezet. Az evangelium szerint az ember tökéletesedése és üdvössége a főczél. Minden egyéb érdek eltörpül mellette. Azonban az egyházi és hierarchiai érdek hamar rájött, hogy miképen teheti az embert erényeivel és bűneivel a maga hatalmi czéljai eszközévé.

Már Krisztus után a második százévben, ellentétben az evangeliummal, olyan irányt vett a keresztény erkölcstan, hogy abban a fölösleges jó cselekedetekről szóló dogma csirája megtalálható. Nemcsak a Hermas, hanem az Origenes erkölcstanából is kiolvasható a fölösleges érdem eszméje.[1] Később a Jézus, a szentek és vértanúk fölösleges jó cselekedeteiből és érdeméből egész raktárt állitott össze az egyház s azt hitette el, hogy a reáruházott kulcs hatalmánál fogva jogot nyert, hogy e kincsesház fölött szabadon rendelkezzék. Még formailag dogmává sem volt emelve e nézet s már is az egyház értékesitgette a maga javára az érdemek kincstárát. Lassanként mind jobban belement az üzletbe, különösen miután VI. Kelemen a XIV-ik százévben ezt a tant dogmává emelte.

De nemcsak az erények, hanem a bűnök fölött is teljes hatalmat biztositott magának az egyház. Dogma szerint ugyanis a bűnbánat sacramentumában három lépcső van, ú. m. a megbánás, a gyónás és az elégtétel. A ki a két első fokozaton végig megyen, annak örökbüntetése elengedtetik, de az ideig-

[1] Baur: Őskereszténység, 367—368. l.

lenes büntetések teljes elkerülése czéljából még bizonyos elégtételt kell adnia, vagyis bünhődnie kell. Azonban az egyház Istentől hatalmat nyert arra is, hogy a bűnös erkölcsi fogyatkozásait a felesleges érdemek tárházából bizonyos feltételek mellett kipótolja s ez által a büntetés alól feloldozza, vagy azt elengedje. Ez a *búcsu*. Az egyház a feltételt úgylátszik, a maga belátása és bölcsessége szerint szabatja meg. Természetesen a föltétel mindig a szerint módosul, a mint azt az egyháznak akkori érdeke kivánja. II. Orbán pápa teljes búcsut hirdetett mindazok részére, a kik a keresztes háborúban résztvesznek. Később még azok is teljes búcsut nyertek, a kik valamely keresztes vitézt fegyverrel láttak el. Minden bűnük büntetése alól feloldoztattak azok is, a kik a husziták elleni háborúban résztvettek. Legnevezetesebb az úgynevezett jubileumi búcsu, melyet VIII. Bonifácz pápa 1300-ban hirdetett, a mikor a Rómába való zarándoklás volt a teljes bűnbocsánat ára. Ez a búcsu eredetileg 100 évre volt kitüzve, de a pápák el nem titkolható érdekből jónak látták előbb 50, azután 33 és végül 25 évre leszállitani. Eddig folyamodni kellett a búcsuért, most azonban az egyház maga kinálja. Később 1400 körül egyes városoknak teljes búcsut engedélyezett a pápa, ha a római út *költségeit* a kiküldött búcsuhirdetőknek átadják. Nevezetes teljes búcsu még a Portinukula búcsu, a mely kezdetben Portinukula templomához volt kötve, de később a pápák minden ferenczrendi templomra kiterjesztették. Teljes búcsuval van összekötve a pápai áldás is. Vannak olyan búcsuk, a melyek „mindenkorra", olyanok, a melyek „bizonytalan időre" és olyanok, a melyek „meghatározott időtartamra" szólanak.

A búcsu ereje nemcsak az élőkre terjed ki. A tisztitó-tűzben levő halottak szenvedéseit is — mint ideiglenes büntetéseket — meglehet általa röviditeni, sőt teljesen megszüntetni. Igy az egyház még a halottakat sem engedte ki kezei közül. A ki magának nem is akart búcsut szerezni, megtette azt kegyeletből kedves halottjáért.

Ha Róma érdeke és szüksége úgy kivánta, pénzért is árulta a bünbocsánatot. Ügynökeit szétküldötte a világba, kik annál nagyobb érdemeket szereztek, mennél több pénzzel számolhattak be. Ezért megfeledkeztek az üzlet erkölcsi oldaláról s az anyagi szempontot mindennél többre becsülték. A gazdagnak könnyü

volt pénzen üdvösséget venni, de a szegény is készséggel adta oda utolsó fillérjét, ha nem magáért, de a purgatoriumban szenvedő kedves halottjáért.

Hogy ezen alapjában is téves elméletnek a gyakorlatban minő következményei lehettek, azt még elgondolni is alig lehet. „Miféle tartózkodás lehetett volna még a bűntől akkor — mondja Baur — midőn a búcsu oly nagyon könnyüvé tett minden bűn súlyát egyszerre lerázni? És az egész búcsuosztogatási intézményt korántsem kell úgy tekinteni, mintha az csak az esetleges idői viszonyok folytán jött volna létre, ellenkezőleg, maga az egyház egész tervszerűleg és rendszeresen a végett hozta létre, hogy az erkölcsi tudatból a bűn minden komolyabb fogalmát kiirtsa. A minden erkölcsiséget aláaknázó tan az egyház fejétől indult ki, a püspökök, az alárendelt klerikusok a pápai parancsok végrehajtására kiküldött szerzetesek egész erejüket összeszedték arra, hogy általánossá tegyék és az erkölcsi érzület legszemérmetlenebb kigunyolásával is a nép között gyakorlati érvényre emeljék. Az egyház — folytatja Baur — a maga búcsuosztogatási gyakorlatával a reformatiót közvetlen megelőzött századokban, az erkölcsiség legalsóbb fokára szállott alá. Ki tagadhatná, hogy az akkor általánosan uralkodó, a társadalmi élet minden viszonyát beszennyező és megmérgező erkölcstelenség főleg a búcsu felől uralkodó erkölcsi fogalmak természetes következménye volt?"[1] Nem csoda hát, ha még jóval Luther előtt az egyháznak ezt az eljárását „a lélek meggyilkolásának" nevezték.

A tudatosan és tervszerűen fejlesztett rendszernek csak egy tünete volt az, a midőn a XVI. századév elején X. Leo pápa a Péter-templom épitésére a II. Gyula által meginditott bűnbocsánati üzletet folytatta.[2] E rendszernek visszássága még inkább kitünt azon mód által, a melyben Tetzel domonkosrendi szerzetes azt vezette.

Vásári zajt csapott, hogy az üzlet annál jobban sikerüljön. Már előre jelezte érkezését. Mint a pápa követe úgy útazott. Harangzúgás között várta és nagy ünnepélyességgel fogadta a

[1] Baur: Középkori kereszténység, 303—304. l.

[2] Hase szerint Németországon az volt a köztudat s azt olasz történet irók is megerősitették, hogy a pápa a begyült pénz egy részét Magdolna nevü nővérének nászajándékul igérte. Prot. Polemika. II./2. 198. l.

sokaság. A mint egyik kortársa megjegyzi: „Istent sem lehetett volna szebben fogadni." Megérkezése után a templomba ment, hol különbnél különféle babonás mesékkel ámitotta a népet, melyeknek czélja az volt, hogy a bünbocsátó czéduläk értékét minél inkább emelje, a keresletet fokozza s a jövedelmet gyarapitsa. Sötét szinekkel rajzolta a purgatoriumban szenvedő lelkek nehéz kinjait, hogy a gyászoló apát, anyát, testvért és rokont meginditsa s üzletre kényszeritse. Nemcsak a már megtörtént, de az ezután elkövetendő vétkekre is volt orvosság a Tetzel patikájában. Kell-e mondanunk, hogy ilyen körülmények között az üzlet jól ment. A pápai czimerrel és nagy vörös kereszttel ellátott ládából naponként fogyott a czédula, de szaporodott benne a pénz. Rablásnak, gyilkosságnak, a papok vagy apáczák fajtalanságának meg volt a maga szabott ára. A ki elkövetett bűnének az árát lefizette, megnyugtatott lelkiismerettel kereste az alkalmat újabb bűn elkövetésére. Hisz a megigazulás olyan könnyü. Különösen a gazdagnak még áldozatába sem kerül, hogy lemossa lelkéről a bün szennyét. Miért ne élne hát kedve és kivánsága szerint?

Végre megtelt a türelem pohara. Az alvó oroszlán fölébredett. Luther, a ki már korábban is kétségbe vonta a pápáknak azt a jogát, mintha bünbocsátó hatalmánál fogva a purgatoriumot is kiürithetné, végre 1517 okt. 31.-én a vittenbergi vártemplom ajtajára latin nyelven irott s a kereszténység történetében olyan nevezetes 95 tételét kifüggesztette.

Mit foglal magában ez a rovid irat? Mi a tartalma? Ma talán nem elégiti ki mindenben a prot. tudatot. Sőt maga Luther is későbben másként irta volna. De akkor még tudta, hogy barát multjával és neveltetésével nem tudott egyszerre szakitani. Itt még az egyház és pápa hive. Föl nem teheti, hogy a pápát üzérkedési szenvedély inditaná a búcsu árultatására, sőt talán nem is tud azokról a visszaélésekről, a melyeket az ő nevében követnek el a lelkiismeretlen barátok. Hiszen ha tudna róla, minden bizonynyal megakadályozná ezt a csunya lélekvásárt. Föl kell tehát a pápát világositani, s az egyházi visszaéléseket megszüntetni, mert talán még végzetes kimenetelü lehet, úgy az egyházra, mint a pápára. Ime ez az egyházi hüség, s pápához való ragaszkodás sugallta a 95. tételt. És csodálatos! mégis ez volt a jelszó a reformatióra. Sőt e tételek kifüggesztésétől számitják

általában a reformatio kezdetét. Ez irat következményeit egyelőre maga Luther nem láthatta be. Ő csak az eszméket akarta tisztázni, s a bűnbocsánat homályos pontjait megvilágositani. Tekintettel mégis az irat nagy fontosságára, mint a mely forduló pontot jelent a kereszténység történetében és tekintettel a nagy hatásra, melyet előidézett, méltó hogy részletekben megismerkedjünk vele. Ezt pedig úgy érjük el, ha egyben az 1818.-ban a pápához czimzett magyarázatot is vizsgálat tárgyává teszük.

A szentirás doktora és tanitó mestere hova épithetne biztosabb alapra, mint a bibliára, s különösen Jézus tanitására. Luther is a Máté ev. 4. r. 17. versében találta meg azt a sziklát, melyre a búcsu erejéről szóló iratát épithette. „Térjetek meg.“ A Jézus mondása ez, s a bűnbocsánatnak ez az első és leglényegesebb föltétele. Azonban a megtérés alatt nem pillanatnyi elhatározást, nem farizeusi képmutatást kell értenünk. Ezzel a Jézus azt kivánja, hogy egész életünk állandó megtérés legyen, hogy más legyen az érzületünk, gondolkozásunk, más legyen egész életünk. A megtérés szónak ennél jobb és evangeliumszerübb magyarázatát ma sem adhatnók. Azonban Luther, tekintettel az idői viszonyokra, hogy minden félreértést megelőzzön, s a sok százados sötétséget eloszlassa: a kérdésnek úgy negativ, mint positiv oldalát megvilágitja. Már a II. tételben nyomban utána teszi, hogy a Jézus parancsa nem a szertartásos bűnbocsánatra, vagyis a bűnbánat egyházi formájára vonatkozik, mert az esetben azt betölteni teljesen lehetetlen volna. Jézus pedig ilyent nem kivánt tőlünk. De nem is csupán a belső, lelki bűnbánatra vonatkozik a Jézus intése. A belső bűnbánatnak külsőképen is meg kell nyilatkoznia. Éppen azért a szertartásos bűnbánat 3. lépcsőjére: az *elégtételre* vonatkoztatható a Jézus parancsa. Ugyanis az elégtétel az egyházi szabály szerint ismét három részből áll ú. m. a bőjtölés-, imádkozás- és alamizsnálkodásból. Ezek már nem csak a szertartásos bűnbánat részei; de egyszersmind a Jézus parancsolatai s az igazí bűnbánat gyümölcsei. Természetes, hogy Luther mind a hármat nem *egyházi*, hanem *evangeliumi* értelemben veszi. Már itt különbséget teszen az egyházi tan és az evangeliumi ige között.

Az V. tétel így szól: „A pápa nem enged, nem engedhet el semmi más büntetést, csak a mit a maga, vagy a kánonok

rendelkezése alapján kiszabott. E tétellel egész határozottan ellene mond a búcsu-levelekkel történt visszaéléseknek. Állitását részletekben is magyarázza és indokolja. Három féle büntetést különböztet meg, ú. m. isteni, polgári és kánoni büntetést. Az isteni büntetéseket az Isten szabja ki, azért azokat senki el nem engedheti. Vagy ha a pápa azt képzeli, hogy erre hatalma van, háritsa el — mondja Luther — a pestist, a háborut, a tűzvészt, stb. mint isteni büntetéseket. Ha pedig azt hiszi, hogy a polgári büntetésekbe van beleszólása, s azokat eltörölheti, kisértse meg kiüriteni a börtönöket. Így hát az egyház által kiszabott ú. m. kánonikus büntetéseket engedheti el csupán. Azonban, ha tévedésből valaki ezek alól nem oldoztatnék fel, azért üdvössége nincsen koczkára téve, ha különben az evangelium szerint megtért.

Ha a bűn büntetését nem engedheti el a pápa, annál kevésbé bocsáthatja meg a bűnt a szó valódi értelmében. Legfennebb kihirdeti és megerősiti azt, a mit Isten már megbocsátott, így folytatja Luther a VI. tételben. Mit kell ez alatt értenünk? Azt, hogy a bűnbocsánat egyedül Isten kegyelmétől várható, a mely kegyelmet az ember a *hit* által szerezhet meg. Ime itt van a bűnbocsánat második főfeltétele, s habár halvány vonatkozásban is, itt lép előtérbe a protestantismus alapelve: a hit által való megigazulás. Azonban itt még Luther az egyházi felfogásnak is kedvezni akarva, megjeloli az egyház szerepét a bűnbocsánatnál, midőn a VII. tételben azt mondja: „Isten senkinek sem bocsátja meg vétkét, csakis úgy, hogy megalázva teljesen alárendeli a papnak, mint helytartójának.“ Ez állitással hajlik ugyan az egyházi felfogás felé, de azt egészen máskép magyarázza, mint az általában, az egyházban gyakorlatban volt. Szerinte, ugyanis az egyház nem birói hatalommal rendelkező közvetitő, Isten és a bűnös ember közt. Sőt az egyház semmit sem tehet, mig az ember a kegyelem állapotában nincs. Az egyház bocsánatát tehát meg kell előznie az Isten bocsánatának. Azonban az ember az Isten bocsánata felől mindaddig bizonytalanságban van, a mig az egyház a pap által azt ki nem hirdeti, vagy a felől nem biztositja. A mig pedig az ember bűne bocsánata felől bizonytalanságban van, addig a bűn következménye, a lelkiismeretfurdalása meg nem szünik. Lelkiismeretének megnyugtatása czéljából kell tehát a bűnösnek, az egy-

házhoz fordulnia. Az egyház nem a bűnt bocsátja meg, hanem nyugalmat szerez a lelkiismeretnek. Azonban az egyházhoz való járulás is csak akkor érvényes és értékes, ha az *hittel* történik. Ime így magyarázza Luther a kulcsok hatalmát. Szerinte nem gyónásra s búcsuvásárlásra kell tanitani a népet, hanem a „Krisztusban való hitre", mert ez szerez igazi bűnbocsánatot.

Nagyon jellemzi az egyház romlottságát, a fogalmak szándékos és mesterséges öszszezavarását, a hierarchia tulkapásait, a VIII. tétel, a melyben Luthernek azt kellett bizonyitgatnia, hogy a kánonikus bűnbánati törvények csupán az élőkre és nem a holtakra is vonatkoznak. Pedig nagy oka volt, hogy küzdjön e hamis felfogás ellen. Jövedelmező volt, s nagyon ragaszkodtak hozzá. Azért Luther nem kevesebb mint 15 érvet állit e tévelygéssel szemben, hogy kimutassa annak a tarthatatlanságát, s rámutasson azok hamis és gonosz eljárásaira, kik a búcsu erejét még a purgatoriumra is ki akarják terjeszteni. Hogy milyen nagy volt e tekintetben a visszaélés és hogy mily veszedelmesnek tartotta azt Luther a ker. erkölcs szempontjából, azt eléggé bizonyitja az a körülmény, hogy több mint húsz tételen keresztül a lehető részletességgel tárgyalja e kérdést, s ennek minden oldalát megvilágitja. Élesen kikel ama hamis próféták ellen, kik a pápa nevében a búcsu-levelekről azt a balfogalmat terjesztik, mintha az, az üdvösség biztositéka volna. Ez ellenkezik a keresztény tannal. Éppen azért — mondja — a búcsu hirdetők sokkal nagyobb szolgálatot tennének a pápának és egyháznak, ha a népet szeretetre, szelidségre, jótékonyságra tanitanák, mint hogy minden kigondolható módon a búcsulevelek vásárlására buzditják. Mert az igaz bűnbánó búcsulevél nélkül is megnyeri úgy a büntetéstől, mint a bűntől való feloldozást. (XXXVI. tétel.)

Ezek szerint tehát teljesen megvetendő volna a pápa bűnbocsánata? E kérdésre Luther nem felel nem-mel, de annak értékét a lehető legkisebbre szállitja le. Szerinte annak az üdvösségre semmi befolyása nincsen, a bűnbocsánatnak nem szükséges kelléke, de azért még sem megvetendő. Mire való hát? Arra, hogy általa az egyház előtt is ismeretessé lesz a bűnbocsánatnak az a kihirdetése, mely a magános gyónásnál történik. (XXXVIII. tétel.) Ime, itt van a pápai búcsu ereje. Szentelt vizhez hasonló. Azért Luther komolyan figyelmeztet mindene-

ket, hogy arról csak óvatosan beszéljenek, nehogy a nép többre becsülje azt, mint a szeretet cselekedeteit. E helyett föl kell *világosítani* a népet, hogy az alamizsna-osztogatás és a szükölködők fölsegitése jobb dolog, mint a búcsuvásárlás; hogy a ki felebarátja nyomorával nem törődve, búcsut vásárol, nem bűnbocsánatot nyer, hanem Isten haragját vonja magára; hogy a búcsuvásárlás „szabados“ és nem „parancsolt“ dolog; hogy a mit búcsuvásárlásra tékozolnak, azt jobb ha családjuk föntartására forditják; hogy a pápa a búcsuosztogatásnál több sulyt fektet az *imádságra*, mint a *pénzre*; hogy a búcsu jó, ha nem biznak benne, de veszedelmes, ha abba helyezik reménységüket. Föl kell világosítani a népet, hogy ha a pápának tudomása volna a búcsuval történt visszaélésekről, inkább fölgyujtaná a Szent Péter templomát, hogy a pápa inkább pénzt adna a szegényeknek, minthogy álnokul megfossza őket tőle. (XLII—LI. tétel.)

Ez erőteljes buzditás után ismételten egy nagy és lényegbe vágó kérdést vet föl Luther. Mi az egyház igazi kincse? Nem a szentek érdemei és fölösleges jó cselekedetei, mert nincs szent, a ki Isten parancsait mindenben betöltötte s annál kevésbé olyan, a ki fölösleges jót mivelhetett volna. Igy forgatja föl Luther alapjában azt a képzelt kincses-házat, mely a századok folytán az egyház részére olyan dúsan kamatozott. Továbbá a Krisztus érdeme igaz hogy az egyház kincse, de nem a búcsu kincse. Mert e kincsből a pápa nélkül is részesülhet az igaz keresztény a hit által. Végül nem is a kulcs hatalma az egyház igazi kincse. Azért nagy tévedésben vannak mindazok, a kik ezekben képzelik az egyház kincsét. „Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangeliuma“. (LXII. tétel.)

Igen érdekes az is, hogy miként vonja meg a határvonalat az evangelium és búcsu között. Amaz az elsőket teszi utolsókká, ez pedig az utolsókat elsőkké. Az evangelium hálójával egykor *gazdag* embereket halásztak; a búcsu hálójával pedig az emberek *gazdagságát* halászszák. Az evangelium a lélekre *áldásos*, a búcsu pedig a zsebre hasznos. (LXIII—LXVII. tétel.)

Mindazonáltal Luther mégsem a pápai bűnbocsánat, hanem a vele kapcsolatos visszaélések ellen beszél. Sőt annyira lelké-

ben van a pápa tisztelete, hogy — a mint mondja — még annak igazságtalan itélete előtt is kész meghajolni. Ezért mondja: „A ki az apostoli bűnbocsánat ellen beszél, átkozott és kárhozott legyen". „A ki ellenben a búcsuhirdetők merész és szemtelen beszédét figyelve ellenőrzi, áldott legyen". (LXXI—LXXII. tétel.) Egyben éppen a pápai tekintély megóvása czéljából fölemlit néhányat azon visszaélések közül, melyeket az ő nevében egyes búcsuhirdetők elkövetnek s tiltakozik azok ellen, mint a melyek csak a nép ámitására szolgálnak. Valamint elősorolja azokat a kételkedő kérdéseket, a melyek a búcsuárulással kapcsolatosan nemcsak az ő, hanem a mások lelkében is támadnak s a melyek szintén igen alkalmasak a pápai tekintély aláásására. Igy, hogy többet ne emlitsünk: miért nem üriti ki a pápa a purgatoriumot a *szeretet* nevében, ha *pénzért* meg tudja váltani a szenvedő lelkeket? Vagy miért nem épitteti a Szent Péter-templomot inkább a maga dús jövedelméből, mint a szegény hivek pénzéből? Ezek s ezekhez hasonló kérdések nem támadnának a hivek lelkében, ha a bűnbocsánat a pápa szellemében hirdettetnék. Végül figyelmezteti a keresztényeket, hogy igazi fejüket, a Krisztust igyekezzenek követni s „inkább sok szorongattatás közt jussanak a menyországba, mintsem hogy magukat a békével áltatva elbizzák". (XCV. tétel.)

Ez rövid tartalma annak a nagyfontosságú iratnak, mely fordulópontot jelent a kereszténység történetében; mert bárha irójának nem is volt az a czélja, de ez jelzi a reformatio kezdetét. Magasan kiemelkedő határkő a mult és jövő között. Az első sugár, mely a nap közelgését hirdeti. Minden igaz protestans kegyelettel kell hogy olvassa a lelki szabadság ez első hiradóját. Az egyes tételek között megvan a tartalmi összefüggés s mint irodalmi mű is egy teljes egészet képez. Látszik rajta, hogy a hagyományos szokás és tekintély tisztelete még küzd az evangeliumi szabadságra való törekvés vágyával. Igyekszik mind a kettőnek megadni a magáét. Azonban ez utóbbinak már több rész jut s az elsőt nem a meggyőződés ereje, hanem csupán a kegyelet tartja fönn. Bátran elmondhatjuk, hogy a protestantismus alapelve már a 95. tételből kiolvasható. Abban ki van már mondva, hogy üdvösségünk nem külső hatalomtól függ, hanem azt nekünk magunknak kell előkésziteni. Ki van mondva hogy a vallás nem lélek- és életnélküli külső cselekedetekben,

hanem hitben és bizalomban áll. Ki van mondva, hogy megigazulásunk alapja és föltétele nem a papság, nem az egyház kezében van letéve, hanem az kizárólag tőlünk függ és hogy azt nem pénzen vehetjük, hanem megtérés és a Krisztusban való hit által szerezhetjük meg. Mindenki által tudott és ismert igazságok ezek ma, de nagy föltünést keltettek s új irányt jelöltek akkor, a mikor az egyszerü barát ajkairól elhangzottak. És ezek az igazságok mutatják, hogy Luther nemcsak rombolt, hanem épitett is, nemcsak tagadott, de állitott is. Azonban ez még csak az első lépés, a mely az ingadozás, a bizonytalanság tüneteit mutatja. A többi annál határozottabb, a mint ezt látni fogjuk.

Vári Albert.

A régi diákéletből.[1]

A német nyelv a tantervben — úgy látom — először Mária Terézia idejében foglal helyet, a 18. század közepe után. Sőt II. József idejében már két osztályt neveznek el a németről: *kisebb német és nagyobb német osztály.* Akkor t. i. nem számokkal jelölték az osztályt, mint most, — oly semmit mondóan — hanem azon tárgy szerint, mely legnagyobb helyet foglalt el abban az évfolyamban. Így pl. oratorok, poéták, szintakszisták, declinisták, comparisták stb. II. József világboldogitó germanisálása már anyja idejében érezteti hatását. 1773-ban egy diák (Kovács Ferencz) már Szebenbe megy a német nyelv megtanulására. Új és szokatlan dolog lehetett, mert a főnök e megjegyzést teszi rá: Egér nem fér lyukába, s tököt köt a farkára.[2] A következő évben már megbarátkoztak ezzel az új szokással, mert 1774-ben a főnök (Sepsiszentkirályi Vida Mihály) a német nyelvre Brassóba távozó diák (Farkas Zsigmond) vállalkozására az Isten segitségét kéri: Cui Deus suo adsit auxilio![3] 1776-ban pedig a főnök azt jegyzi fel, hogy Nagyajtai Nagy György „clarissimus ac doctissimus" urat beiktatják a német nyelv tanárává s a saját maga irta nyelvtant kezdi tanitani az ifjúságnak.[4] (Nem várták meg tehát II. József rendeleteit, hanem megelőzték. Benczédi téved, midőn a német tanitásának kezdetét 1784-re teszi. L. Kolozsvári Unit. Kollég. Értesitője 1899—1900.) Német vizsgának nyomaira azonban csak 1785-ben akadtam, mikor a tógás és secundanus diákok, s a gyermekek is vizsgáztak németből.[5] A nagyobbik német osztályról pedig (körülbelűl a mai III.—IV. o.-nak felel meg) az van feljegyezve 1787. februáriusáról,[6] hogy magyarról-németre forditandó stilusból ez alkalommal vizsgáztak először. Ezóta e tantárgy több-kevesebb megszakitással és több-kevesebb eredménynyel állandóan a tantervben van, de azért Augusztinovics, II. József halála alkalmával meg

[1] A Dávid Ferencz ifj. egyletben tartott felolvasásból.
[2] Fasc. VI. 79.
[3] Fasc. VI. 98.
[4] Fasc. VI. 127.
[5] Fasc. VI. 343.
[6] Fasc. VI. 404.

nem állhatja, hogy szerencsés útat ne kivánjon naplójában a németnek. (Felix iter!)

Pedig az unitárius diákok fasciculusába 1782-ben a főnök *Aurora aurea* czim alatt irja be szóról-szóra II. József türelmi rendeletét, a mely a keresztény türelem nevében minden vallási kényszert kizár s meghagyja, hogy a kik egyik vallásról a másikra térnek, azokat többé üldözni nem szabad, és eltiltja, hogy rájuk börtönt, máglyákat, gályát és korbácsot s nyilvános közmunkát rójjanak.[1] S pedig 1790. februáriusában az ifjuság három napon át naponként kétszer imádkozik a „beteg császárért", a mit a főnök szerint a „legnagyobb alázattal és ceremóniával" tettek meg, s ezenfelül még a főnök külön is e szavakkal: „Mutatsd meg uram a te arczodat a te hű szolgádnak, a ki igazságban járt te előtted." Mikor sorjában a diákság a templomba ment, más vallású járó-kelőktől az utczán hallották a suttogást: „méltó is, hogy az unitáriusok a császárért alázatosan imádkozzanak, mert nekik s vallásuknak szerfelett kedvezett".[2] Mindez azonban nem akadályozhatta meg őket abban, hogy a szászok s a német nyelv iránti szeretetüknek, a hol, s a hogy csak lehetett, kifejezést ne adjanak.

Így a diákság! De a főhatóság más szemmel nézte a dolgot. Az 1815-ben tartott főtanácsnak ugyanis egy igen gyakorlati paedagogiai érzékre valló határozata van a német nyelv tanitása ügyében, a mely becsületére válna bármely modern paedagogusnak is. Tárgyalás közben ugyanis előkerül, hogy a német nyelv tanitásában igen nagy akadály az, hogy a felsőbb leczkéket hallgató ifjak (t. i. a mai VI.—VIII. o.) mind egy órán tanulják; mert vannak olyanok, a kiket magyarról-németre forditásban kellene gyakorolni, de vannak olyanok is, kik még az articulusokat sem ismerik, sőt olvasni sem tudnak. A főtanács — valóban mély belátással — úgy határoz, hogy az ifjak osztassanak két classisba; az elsőbe a kevesebb, a másodikba a több előmenetelt tett ifjak *„egyéb leczkékre s azokbeli előmenetel és igyekezetre való tekintet nélkül"*. Meglepően helyes gondolat s a mai sikertelenséget is jó részben el lehetne enyésztetni ennek megvalósitásával. Mert az osztály-rendszer, ha valamely tárgynál, éppen a németnél a legnagyobb akadály; s ez akadályt úgy lehetne elenyésztetni, ha a tanulókat tekintet nélkül osztályukra, nyelvi tudásuk s szellemi fejlettségük szerint szednők csoportokba.

Régebben a diákok kivétel nélkül mind tanultak theologiai tudományokat, jobban mondva a felső osztályok tanterve úgy volt megállapitva, hogy az összes studiumok mind a theologia, mint középpont körül forogtak. Sőt 1786. jul.-tól a dogmatica

[1] Fasc. VI. 246.
[2] Fasc. VII. 15.

theologiát egy végzett diáktól még az oratoroknak és poetáknak is (a mai IV.—V. o.) kellett tanulniok, a kit praeses theologiaenak neveztek, megkülönböztetésül a theologiae professortól. Amannak a dogm. theologiából vizsgát kellett tennie.[1] Külön theologiai és gimn. tanterv csak 1847-ben állíttatott fel, előbbi kezdetben két évi tanfolyammal.

1787. jun.-ában Nagyajtán tartott zsinat P. Horváth Ferencz főgondnok inditványára[2] kimondja: a ki valamely jótéteményben akar részesedni, előbb egyházi állásra kell magát szentelnie azzal a kötelezettséggel, hogy ha később bármely okból visszavonná szavát, az eddig élvezett jótéteményt egészen vissza kell fizetnie. A tógát ugyan a külső hivatalokra készülők is viselhetik, de semminemű jótéteményben nem részesülhetnek.

Itt már tudatosabbá válik az egyházi és világi rend megkülönböztetése. A papságra és mesterségre készülőknek különben meglehetős zavaros volt a tanterve. Megtörtént ugyanis, hogy a négyéves filozófiai cursus befejezése után nem lehetett azonnal kimenni papnak vagy mesternek, mert nem volt eklézsia s ha az ilyen végzettek a cursusnak azután is tagjai maradtak, a már hallgatott leczkék hallgatására és újból való vizsgázásra voltak kötelezve. 1803-ban[3] három ilyen végzett diák folyamodik, hogy ne kényszeríttessenek a theologiai leczkéken kivül a nyelvek tanulására is, hogy „az eklézsiai állapotra való jobb készülésre és a jobb-jobb authorok olvasására“ több idejük legyen. A consistorium végzése igy szól:

1. Akár az eklézsiai, akár a külső állapotban való tökéletesebb lételre elkerülhetetlenűl szükséges lévén a nyelvek szorgalmatos tanulása, ennek horis publicis leendő teljesítésére, ha kolozsvári kollégiumunkban tanuló minden ifjaink a philosophiai cursusnak bevégezése után is, a maguk tökéletesítésére való vágyódás által nem ösztönöztetnének, ezen végezés által köteleztetnek. Sőt

2. minden egyéb az oratoria classison feljül levő leczkéknek is, a melyekből publicum, vagyis ú. n. generale examenek alkalmatosságával legalább második classist nem nyernek, a philosophicus cursus bevégezése után újra leendő tanulására. E felett

3. publicus praeceptoroknak pro futuro csak azok tétessenek, a kiknek minden felsőbb leczkékből legalább első classisuk leend.“

Hát az bizonyos, hogy akkor nem éltek a gőz és villamosság korában. Volt idejük ugyanazon dolgokat két-három, sőt több éven át is ismételten tanulni, abból a helyes elvből indulva ki: repetitio est mater studiorum. De hát a diákok nem

[1] Fasc. VI. 379.
[2] Fasc. VI. 389.
[3] L. E. K. T. jegyzőkönyvét.

egy könnyen vették be az elvet. Hogy segitettek tehát magukon? A legegyszerűbb módon, t. i. nem jártak órákra s nem állottak vizsgára. Volt is e miatt panasz a tanári kar részéről a consistoriumhoz. Ez a panaszt még a főtanácshoz is felterjeszti.[1] Itt kimondják, hogy a diákok „a jövő examenre előállani tartoznak privata industriájuk alapján, különben minden iskolai beneficiumtól megfosztatnak, s eklézsiába nem rendeltetnek; mostani hibájukért pedig minden praemiumjaikat elvesztik." Később még a törvénytárba is beveszik:[2] „Ha valaki a közvizsgát elégséges és elfogadható ok nélkül háromszor elhanyagolja, a kollégiumból azonnal zárassék ki." Ez egyenesen ellenük irányul.

Pákei József igazgató halála után Körmöczi igazgató új tantárgyfelosztást csinál, tekintetbe vévén azt, hogy Molnos Dávid és Füzi János külföldi akadémiákról hazajöttek, s most a professorok száma 5-re emelkedett. Az egész philosophicus és theologicus cursus a tógás diákokra nézve 4 évre oszlik szorosan meghatározott tanrenddel.[3]

1818. febr. 16.-án esküdtszék elé kerülnek a physicusok. Az a hibájuk, hogy nem jártak el a pastoralis theologia óráira. Kikérdezéskor ki is jelentik, hogy ezt jövőben sem fogják hallgatni, mert ebben „non multa est scientia". Ha dogmatica volna, vagy a theologiának más része, milyen az egyháztörténelem, szivesen tennék, de ebből tudnak annyit, a mennyi szükséges.

Az 1830. dombói zsinati főtanács kimondja, hogy a kik végeztek s papi kirendelésüket várják, hetenként egyszer a nyomtatott dogmatica theologiából a professor jelenlétében „közönséges vetélkedést" tartsanak. Külön papi vizsgát tehát nem tettek a papjelöltek s ez az első nyom, hogy a szaktudományt mélyebben és erősebben követelik a papjelölttől, mint bármely más végzett diáktól. Ez említett „nyomtatott" könyv lesz később a norma, zsinatokon a papnövendékek megvizsgálására.

A kik jobb eredménynyel végeztek, azok vagy *publicus praeceptorok* lettek, vagy külföldi egyetemekre mentek tanulmányaik kibővítése végett.

A publicus praeceptorok *(köztanítók)* mai terminologia szerint a helyettes tanároknak felelnek meg. Tanitották az alsóbb osztályokat egészen a mai VI. osztályig. Kezdetben ehhez nem kellett semmi külön képesítés; elég volt, ha az illető végzett. De az 1840—41. évi téli (ú. n. kis) vizsga után Székely Mózes igazgató már kihirdeti a tógatusok között, hogy a ki ezután köztanitóságra pályázni akar, a legközelebbi nyári vizsga alkalmával latinból, geographiából, hazai történetből és arithmeticából a vizsgáló-bizottság előtt vizsgát kell tennie s csak az alkal-

[1] L. Főtanácsi jegyzőkönyv 1811.
[2] Fasc. X. 325.
[3] A részleteket l. E. K. T. jegyzőkönyve 1805.

masak neveztetnek ki e hivatalra. A magántanitók is (privati praeceptores) tartsák kötelességüknek, hogy annyira gyakorolják magukat a latinban, hogy a latin beszédben Corneliusból vagy Eutropiusból bármely helyen készséget mutassanak, ellenkező esetben vagy megfosztatnak tanítványaiktól, vagy nem kapnak.[1]

A végzettek között a legkiválóbbakat külföldre küldték. Ennek az intézménynek is tanúlságos történelmi háttere van. 1808-ban P. Horváth Miklós főgondnok, a Csókfalván tartott zsinaton P. Horváth Károly és János nevében azt ajánlja, hogy Széplakra mindig olyan „*ifju legénységben magánosan élő pap*" rendeltessék, a ki három évi szolgálat után ott pénzt gyűjtvén, külső országi akadémiára küldessék, mert a szolgálat nem terhes és jövedelme elég nagy („boldogult eleiknek 1700. julius 27.-én Széplakon költ dotálásoknál fogva"); tekintve továbbá „közönségünknek a belső felsőbb állapotbéli individuumokra nézve történhető fogyatkozását". Az indítványt elfogadja a zsinat, s elhatározza, hogy „mostantól fogva ide mind tanulásaira, mind erkölcseire nézve alkalmas deákot" küldenek; az ifju kötelezze magát három évig hivatala szorgalmas folytatására, nőtlenségben való maradásra, (a mi a lányos apákra nézve hátrányos volt, de annál kedvezőbb a tudományokra) feddhetetlen életre, s jó erkölcsök gyakorlására. Pénzét gyűjtse össze, s ha nem elég, kipótoltatván, menjen ki külföldre. Ha pedig erre magát érdemetlenné tenné, jövedelméből levonva a szolgálatért competálhatót, a többi beadatik a közcassába, „lekötvén erre nézve minden ingó és ingatlan javait, sőt maga személyét is. Köteles jövedelméről, s költségeiről számadást vezetni, s évenként felterjeszteni a consistoriumnak.[2]

Az első pap, a ki Széplakra került ilyen feltételek mellett, Székely Mózes volt, a későbbi püspök, a ki 1811. április 24.-én a consistoriumnak jelenti, hogy három éve kitelt s kéri az intézkedést. Még egy évig ott hagyják, hogy tanuljon németül, hogy a tanulmányok hallgatásában ne legyen akadályozva, s most egyuttal meghatározzák azt is, hogy ezután olyan ifjút jelölnek oda, „a ki a német nyelvben magát előmenetelesen tökéletesítette". 1815-ben már Kanyaró Mihály a széplaki pap, a ki már egy évi ottléte után kéri az engedelmet, hogy külföldre kimehessen, s költségei összegyűjtése czéljából neki a peregrinatio megengedtessék.

Ez évben újit fel a főtanács egy régi határozatot. Még 1781-ben kimondották ugyanis, hogy azok a professorok és papok, kik közköltségen teszik meg akadémiai expeditiójukat, közköltségen vásárolt könyveik lajstromát kötelesek a főtanácsnak beadni, hogy ha oly utódok nélkül halnak meg, kik cum emo-

[1] L. Érdemsorozati jegyzőkönyv.
[2] L. 1808. évi főtanács jegyzőkönyvét.

lumento communitatis azokat nem használhatnák, azon könyvek itteni kollégiumunk könyvtárának nevelésére fordíttassanak. Ezt a határozatot eddig nem hajtották végre. Most megujitják, még pedig azzal a hozzáadással, hogy akár vásároltak közköltségen könyveket, akár nem, kötelesek a könyvtárban meg nem levő könyveket adományozni és sajátkezűleg beirni a professoratus jelenlétében a lajstromba.

Ime így készültek elődeink külföldi egyetemekre s így gondoskodtak a közvagyon gyarapításáról!

Ha a végzett diák külföldre ment, vagy papnak, vagy mesternek rendeltetett, s megszünt a coetus tagja lenni, akkor rendesen szépen kidolgozott beszéddel búcsuzott el attól.

Egy ilyen beszédet forditásban bemutatok. Gejzanovics József senior Tordára menvén papnak, 1770. márczius 21.-én a következő beszéddel (valedictio) búcsuzott el a kollégiumtól:[1]

„Mi is virágzottunk! Most már követlek téged édes Jézusom. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik az én házamban vannak. Luk. 9. De nem sokat késlekedem: itt az ideje, hogy meghalljak az isk. muzsáknak. Ama nemes harczot megharczoltam, pályámat megfutottam. Kedves ifjuság! Istennek szent ifjusága! Legkedvesebb barátaim! Ha dolgaitokban nem is tudtam nektek használni, bizonyára akartam; lelkem sem hiányzott, hogy tanulmányaitokban, előmeneteletekben segitsen, csak erőm. Kormányzásotokra szavazatotokkal a minap megválasztva senkinek — ha jól tudom — terhére nem voltam, csak a ki talán nekem, vagy társaságtoknak titkon, vagy nyilván terhére volt. Ma már visszaadom nektek a fascest, mely senki vérétől nem véres. Mert te hivsz engem, s én azonnal követlek téged Úr Jézus. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik eddig velem voltak. Isten veled, aranyos társaság! Az égre méltó társaság! Kedves tógás társaságom, Isten veled! Isten veletek társaim! és tanitványok, kiket ez Athenaeumban érdemem ellenére, nekem adott az Isten. Az elemek kedvezzenek minden tanulmányotoknak s az Isten árassza reátok szellemét, hogy minden dolgaitok kegyességet leheljenek. Isten veletek logikusok! a kiknek 6 éven át úgy világítottam fáklyával, hogy még nem bántam meg a rátok fordított munkámat. Isten veletek rhetorok, kiknek e szinjátékban komikus szinésze voltam! Játszottunk itt minden darabot, minden szerepet, a nevetőét és siróét, a haragvóét és könyörülőét. Ha valakié másokkal, az én életem is veletek komédia volt, melynek hátra van még befejezése: a halál. Meghalok ma nem magamnak, hanem nektek és úgy halok meg, hogy soha többé nektek fel nem kelek. Ti azonban, o kedves barátaim, éljetek örökre és ha tetszettünk, tapsoljatok. Isten veletek, poéták! Végül min-

[1] Fasc. VI. 38—40.

den osztály, szorgalmas méhek rajai! Nőjjetek a közügy erős oszlopaivá, melyeket a jövő kor egykor megcsodáljon. Isten veletek falak! melyek között 15 kedves esztendőt éltem le. Isten veletek 9 muzsa! melyekre annyi éven át a legnagyobb gondot fordítottam. Ezután már szentségekkel foglalkozom, melyek valamivel többet tesznek a vidám örökkévalóságra. Mert itt az ideje, hogy házamról gondoskodjam. Isten veled szomoru falakkal körülvett élet! Már élvezni fogom az életet, melyben ezer veszély, s a keserü küzdelem idői után vidám leszek, s az urnak kegyes tömjént áldozok, mint *pap.*"

Ime 15 év, sőt sokkal hosszabb idő mily bensővé és hálássá teszi a viszonyt az iskola és tanítvány között! Ha a mai ifjuságot arra tudnók nevelni, hogy az érettségi után hálás szóval váljon meg az iskolától, tanáraitól, meg volnánk elégedve nevelő munkánk eredményével. De milyen ritkán sikerül ez! Ellenben mily gyakori jelenség, hogy a tanuló minden közösséget leráz magáról az iskolával, s alig várja, hogy érettségi bizonyítványával kezében, hálátlanul rughasson egyet azon az intézeten, a mely őt felnevelte. Íme e tekintetben is jó lesz a multba járni iskolába.

Dr. Gál Kelemen.

Hálás megemlékezés Isten áldásairól.

(Őszi hálaünnepi beszéd.)[1]

Alapige Zsolt. 103, 2.: Áldjad én lelkem az Urat és el ne felejtkezzél semmi jótéteményeiről.

Vallásos hitünk erősitésére sok szép és megragadó alkalmat nyújt a természet élete. Emlékezzünk csak vissza a rügy bontogató, virágot fakasztó kies tavaszra. Mennyi édes örömmel, mennyi boldogitó reménységgel töltötte be szivünket a megújult természet! Még a meghasonlott lelkü, bánatos kedélyü emberek búsongó arczára is az életkedv egy-egy röpke mosolyát varázsolta a bűbájos kikelet... És mi a tápláló föld felvidult ábrázatában, az itt-ott fölcsattogó madárdalban s gazdag termést igérő virágzásban gyönyörködve, nem igy szólottunk-e jóslatos reménykedéssel: „Megáld minket Isten, a mi Istenünk?!“

Aztán virágok hulltával, tavasz mulásával, mikor beköszöntött a meleg nyár s áldott heve aranyszínüvé érlelte a hullámzó kalászokat; mikor az arató-munkások vidám dala belecsendült a természet fönséges harmoniájába; mikor a súlyos kévékből sűrün rakott kalongyák ezrei ékesitették halmainkat, völgyeinket: nem dobbant-e meg szivünk édes örömében? Nem csendültek-e meg ajkainkon a vallásos csodálat és szent elragadtatás hangján az irás szavai: „Mily nagyok a te cselekedeteid, Uram; betelt a föld a te gazdagságiddal?!“

És most, midőn már asztalunkon az új kenyér áldása; midőn kertünk fáinak mosolygó, izes gyümölcsei, bor-termő hegyeink édes fürtjei mintegy kinálva-kinálkoznak leszedésre; midőn a csodaszép természet minden egyes adománya a mi mennyei Atyánknak irántunk való végtelen jóságát hirdeti: egy benső hang, egy szivünk mélyéből fakadó jobb érzés nem indit-e

[1] A Dr. Bedő Albert-féle pályázaton pályadíjat nyert munka.

arra, hogy mély alázattal, imádó tisztelettel boruljunk le az áldások Istene előtt, mondván: „Áldjad én lelkem az Urat és el ne felejtkezzél semmi jótéteményeiről?!“....

A zsoltáriró király e szavakkal ad kifejezést szive hálás érzelmeinek, midőn költői szárnyalásu lelke, bejárva mélységet és magasságot, országának fényben és pompában ragyogó gazdagságán gyönyörködve pihen meg. E szavak zendüljenek föl a mi ajkainkon is a hálaadás e kedves ünnepén! Az emlékezet útmutató fénye mellett járjuk be az áldások kies mezőit s „el ne felejtkezzünk az Urnak semmi jótéteményeiről.“ Mert az áldásokról való hálás megemlékezés mig egyfelől szilárdabbá teszi Isten iránti bizalmunkat, másfelől nemesebb irányt jelöl embertársaink iránti cselekedeteinknek. — Minthogy meggyőződésem szerint mind a két czél oly nagyfontosságú lelketek igaz boldogságára nézve, remélem, szives figyelemmel fogjátok kisérni rövid beszédem egyszerü fejtegetéseit.

I.

A jóltevő és jóadományt élvező közti viszony megszilárdulására, vagy felbontására nem kis befolyással van az a körűlmény, hogy az ajándékot nyerő milyen érzelemmel fogadja a neki szánt jótéteményt. Hiszen egy magában csekélyértékű virágszál, szivesen nyújtva és hálás köszönettel fogadva, már nem egy esetben vált alapjává két rokonérzésű lélek bizalmas szövetségének. És az a gyermek, a ki örömest gondol vissza édes szülőinek lelkiismeretes gondosságára, erkölcsét nemesítő, szellemét irányitó törekvéseire, sohasem lehet bizalmatlan azok iránt, a kiknek védő szárnyai alatt izlelte meg az élet első örömeit; sőt akkor, midőn fejeteken már őszbevegyülő, vagy ezüstfehér hajszálak jelzik korotok és erőtök hanyatlását, egy ilyen gyermeknek nincs forróbb vágya, szentebb óhajtása, mint hogy gyöngéd szivessége minden eszközével széppé és nyugalmassá tegye számotokra az élet estvéjét.

Lássátok, keresztény hivek, a mi a gyermek viszonya szülőihez, ugyanaz a mi viszonyunk a jó Istenhez: a szeretet és bizalom kedves viszonya. Mind a kettőt a jótéteményekről való hálás megemlékezés teheti bensőbbé, szilárdabbá. Csakhogy

mig a gyermeknek jó tetteivel, szives szolgálataival nem egyszer nyilik alkalma kimutatni hő ragaszkodását szülői iránt: addig mi Isten iránti hálánknak ily módon való nyilvánitását nem tehetjük. Mert hiszen ő semmiben sem szűkölködik, ő teljes tökéletesség önmagában, kinek dicsőségét és boldogságát a legkevésbé sem növelhetjük; ő az egész világot átható és betöltő lélek, ki mint ilyen, érzékelhető ajándékokban, jóillatú áldozatok füstölgésében nem talál gyönyörűséget. Előtte csak a tiszta sziv és alázatos lélek kedves áldozat! Hogyan lehet és kell tehát hálásan megemlékeznünk Isten áldásairól?

Mindenekelőtt ismerjük el lelkünk alázatosságával, hogy „minden jóadomány és tökéletes ajándék onnan felűlről száll alá a világosság Atyjától", ki „ha kibocsátja az ő lelkét, megújulnak mindenek és megújitja a földnek szinét." Ismerjük el, hogy az Isten mindenható ereje hordozza a szelek szárnyain az áldást hintő felhőket, ő adja a fényt és meleget árasztó napsúgarat, a földbe a termő-erőt, melyeknek jótékony hatása alatt a különféle magvak csirái megerednek, nőnek, gyarapodnak, majd kifejlődve: virágoznak s gyümölcsöt teremnek. Ismerjük el, hogy a tavasz nyilóvirága, a nyár rengő kalásza felett ő terjesztette ki gondviselő oltalmát, mig vész, vihar és égi háború zúgva, dörögve, villámokat szórva, de ártalmatlanul vonult át határainkon. Ismerjük el a nagy apostollal, hogy mindnyájan „Isten kegyelme által vagyunk, a mik vagyunk", „ő benne élünk és mozgunk." Szóval, ismerjük el szivünk mély hódolatával, hogy mienk csak a reménykedés, övé a megvalósitás; miénk a tervezés, övé az alkotás; mienk a törekvés, övé a jutalmazás; miénk a munka, de Istené az áldás!

És mindezeket őszintén elismerve, mindezekről hálásan megemlékezve, nem támad-e lelkünkben az a fölemelő gondolat, hogy a kinek teremtő és megtartó ereje ez évben is oly fönséges módon nyilatkozott meg a természet pompájában, gazdagságában a mi javunkra s gyönyörűségünkre: az a leghatalmasabb, legjobb, legáldottabb és legtökéletesebb valóság a nagy mindenségben: az a mi szerető mennyei Atyánk, kire a legnagyobb megnyugvással bizhatjuk mezőinket, terményeinket, sorsunkat, életünket mindeninket?! És e boldogitó meggyőződésben avagy nem lesz-e ragaszkodóbb, mélyebb, szilárdabb, erősebb a mi hitünk az isteni gondviselésben?!

Higyjétek el keresztény hivek, hogyha egyszer az Isten iránti bizalom — hálás megemlékezésünk által — szilárd alapot nyert keblünkben: elhervadhat kertünk virága, megsemmisülhet szántóföldünk vetése, jöhet reánk csapás, nyomor, keserű csalódás; érhetnek gyötrő fájdalmak, sorvasztó betegségek: szivünk el nem csügged, lelkünk el nem merűl a kétség habjain, tudván azt, hogy a ki annyiszor megáldott a múltban, az a jó Isten adhat és ad is még számunkra erőt, egészséget, vidámságot, szép napokat, bő esztendőket a jövőben is!

„Boldog ember az, ki bizik az Úrban s kinek bizalma az Úr.“ Akarjátok-e, óhajtjátok-e magatoknak e boldogságot? Óh „ne felejtkezzetek el az Úrnak semmi jótéteményeiről“! És e fenkölt lélekből származott gyönyörű intelmet annyival is inkább vegyétek szivetekre, mert az Isten adományairól való hálás megemlékezés — vallásos hitünk erősitése mellett — nemesebb irányt jelöl embertársaink iránti cselekedeteinknek.

II.

Ha valaki embertársaink iránti cselekedeteink forrását, irányát, czélját és eredményét láthatóvá tehetné számunkra, nézetem szerint egy mélyen lehangoló kép tárulna föl szemeink előtt. És ha az a kép hiven tükrözné tetteink inditó okait s ezek eredményéűl a társadalmi élet valóságát: a szenvedő és elégedetlen alakok komor hátterének árnyékolásához bizonyára az önzés, hiúság, képmutatás, közönyösség és hatalmi túlkapás szolgáltatná a sötét szineket. Avagy nem úgy tapasztaltátok-e ti is, keresztény hivek, hogy társas életünkben van elég irigység, mely sáppadozva szenved, ha látja törekvő szomszédja emelkedését s kárörvendő arczal fogadja az elbukottakról terjedő szomorú hireket; van képmutatás, mely a mig nyájas és mosolygó külsővel játsza előttünk a kegyes jóltevőt, lelke mélyén gonosz terveket sző megrontásunkra; van fásult közönyösség, mely nem indúl meg a nyomor láttára s nem lelkesedik nagy eszmék iránt; van szivtelen önzés, mely a mások feldúlt boldogságának romjaira épit; van részrehajlás, mely osztályok, felekezetek és pártok szerint méri s osztogatja jótéteményeit. Avagy nem igy van-e? És ha igy van, mi az oka ennek az áldatlan állapotnak?

Én azt hiszem az, hogy az emberek nagy része nem tudja helyesen felfogni az Istentől nyert adományok, tehetségek valódi czélját, rendeltetését és pedig azért nem, mert ritkán, vagy sohasem emlékezik meg hálaadó érzelmek között a mennyei Atya áldásairól. Sőt vannak, a kik vakmerő elbizottsággal igy szólanak: a mim van, az kizárólag saját munkásságom eredménye, én izzadtam, én fáradoztam érette; következőleg arra forditom, azt teszem vele, a mi éppen nekem tetszik! Egy magát bálványozó, önhitt ember szólhat igy, a ki a mellett, hogy nem gondol Istennel, a legkevésbé sem törődik embertársaival; de nincs is neki igaz boldogsága! Avagy a hitetlen és önző sziv sivár talaján virúlhat-e a tiszta öröm kedves, szép virága? . . .

Óh mennyivel másképpen érez, gondolkozik, beszél és cselekszik az, a ki hálás szivvel szokott megemlékezni Isten jótéteményeiről. Az ilyen vallásos lélek igy gondolkozik: a mim van, az az Isten ajándéka; adta életem fontartására, családom boldogitására; de adta azért is, hogy én is adjak belőle a szegényeknek, szűkölködőknek; sőt a mennyire módom és tehetségem engedi, hazám és egyházam szent oltárán is örömest áldozok . . . Hitem sugja, tapasztalataim meggyőztek arról, hogy az Isten jó- és balsorsban egyaránt támaszom, erősségem, oltalmam: avagy hozzám méltatlan foglalkozás lenne-e, szivem tiszta örömével fokozni a boldogok örömét s lelkem őszinte részvétével enyhiteni a szenvedők bánatát? Avagy ha az én jó Istenem személyválogatás nélkül „feltámasztja az ő napját mind a jókra, mind a gonoszokra és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak" földjére: én, mint az ő gyenge, erőtlen gyermeke, miért tenném különbséget testvéreim, az ő többi gyermekei között, vallás, nemzetiség, társadalmi állás, szegénység és gazdagság szerint? „Avagy nem mindnyájunknak ugyanazon egy Atyánk van-e?!" És ha az én áldott Teremtőm ez évben is „asztalt teritett" számomra a természetnek sok ezer virággal himzett szőnyegén: avagy nekem eshetnék-e jóizűen ételem, italom, ha meg nem osztanám kenyeremet éhező embertársaimmal? És ha az én mennyei Atyám minden tavaszszal felruházza a mezei liliomokat, s minden időben gondot visel az égi madárra: miért ne ruháznám meg én is a ruhátalan szegényt; miért ne venném fel gondját az apátlan-anyátlan árva gyermeknek? . . .

Ez a valóban nemes és emberhez méltó érzűlet s gondolkozásmód, keresztény hivek! Méltó, mert a mig egyfelől korlátozza öntelt büszkeségünket, másfelől szebb és áldottabb irányt jelöl embertársaink iránti tetteinknek. Az ilyen érzület s gondolkozásmód kedvező talajt szolgáltat az egyenlőség és testvériség magasztos eszméinek, a melyeknek üdvös hatására leomlanak a válaszfalak ember és ember között; fölmelegülnek és közelebb férkőznek a szivek egymáshoz; nemesebb szellem, magasabbrendű vágyak és emberiesebb törekvések üditő áramlata frissiti föl a társadalmi élet megroncsolt idegrendszerét: s támad új, pezsgő élet a régi romok felett! . . . De hogy ez a mindnyájunk által óhajtott örvendetes állapot létrejöhessen, nektek magatoknak is munkálnotok kell szerető szivvel, jó tettekkel, követésreméltó áldozatkészséggel. És higyjétek el keresztény hivek, hogy becsületes fáradozástok értékes jutalma, áldásos eredménye el nem marad: birni fogjátok kebletekben az önzetlen jóltevés nyomán fakadó öröm boldogitó érzetét, s látni fogtok magatok körűl egy szép, egy békés összhangban fejlődő keresztény társadalmat.

Czélom volt ez ünnepi alkalommal szilárdabbá tenni Istenben való bizalmatokat s nemesebb irányt jelölni embertársaitok iránti tetteiteknek. Vajha e magasztos czél érdekében hirdetett gondolataimnak helyet adtatok volna a ti lelketekben! Én teljesen megjutalmazva érezném magamat fáradtságomért, ha erős vágyat, hő óhajtást ébreszthettem volna szivetekben, egy jobb, tisztább, szentebb és vallásosabb élet iránt!

Amen.

Kelemen Árpád.

A béke útja hét tizparancsolatban.

Egy huszadik századbeli ember számára.

III.

1. Tanulj. Légy több holnap, mint ma vagy.

2. A megelégedés nem megállas. A tunya lélek nyugalma nem valódi. Nem az álomért, hanem az életért sohajtozunk. Ezért nézz fel, lépj előre és élj.

3. Vannak Istentől megáldott emberek, a kik nyugodtaknak látszanak akkor is, a mikor hullámokon eveznek; vannak emberek, a kik minden vihart kiállanak. Vannak elhagyatottak az élet tengerén és gyakran a partnál szenvednek hajótörést. Saját lelketeknek ti vagytok parancsnokai. Jól kormányozzatok!

4. Mivel mindent éppen meg nem tanulhattok, ne gondoljátok, hogy semmit sem tudhattok. A mit tudnotok kell, azt megtudhatjátok. Mondjad szivedből: „Küldj engem Uram!" és meglátod, hova menj.

5. Minden dolog okszerüen történik. A moha kelyhébe egy gyöngy-harmatcsepp esik és ez tisztán tartja a moha kicsiny háztartását s nedvével táplálja annak a föld alatt messze elnyúló gyökérszálait; a haraszt kihajt s a pók hálót sző rajta; mindezek felsőbb czéloknak szolgálnak. Senki sincs magára.

6. Haladni akarsz-e vagy maradni és letörni? Ha Isten a mohának, a harasztnak és a póknak munkát jelölt meg a világegyetemben, mennyivel inkább hasznodat kivánja venni neked?

7. A midőn érezzük, hogy Isten hasznunkat akarja venni s nemcsak a boldogság elérése a mi feladatunk, szivünk az örökkévalóság érzetével dobog.

8. Isten felgyujtja hátunk mögött hajóinkat, kioltja az emberi nem vad ösztöneit s azokat oly reményekkel és eszményekkel helyettesiti, a melyek minket egy teljesebb, nemesebb és jobb életre

sarkalnak. Egykor elég volt a kellemest ismerni és élvezni, most tudják az emberek, hogy a béke nem maradhat az önmagába zárt lélekben, hogy a nemesebb élvezet nem nyerni, hanem adni.

9. A lélek magasabb temploma valamire többre van épitve, mint a kötelesség, az igazság és jogosság; tüzre van szüksége, mely elégesse és elhamvaszsza a szenvedélyeket. Művészet, zene, dráma, mind a maguk ihletett munkásaikat keresik, ugyanígy a vallás is. Ihlettségre van szükségünk.

10. Vágyaid kielégitését kéred Istentől? Reményeid teljesülésén csüng szived? Erőt kivánsz munkádhoz? Akkor minden jól van!

IV.

1. A hely, a hol élsz a világon, mint minden más hely, telve van igazságokkal, a melyek felsőbb dolgokat jelentenek ki. De ezek felsőbb dolgok és soha sem láthatod meg, ha mindig csak lefelé nézesz.

2. Vannak, a kiknek szokásává vált a kellemetlenkedés és akadékoskodás s nem ritkán mégis jelentékeny eredményt érnek el. Hasonló körülmények között nemes eljárással jóval több eredményhez jutnánk.

3. Az erény a szívnek, a jellemnek, az életnek egy állapota, a melybe belenövünk, a mit a gyakorlat által szerzünk meg. Ilyen a boldogság is. Minden emberi lénynek lehetséges lépésről-lépésre közelebb jutni a boldogsághoz s belenőni abba az állapotba, a melyet Isten számára rendelt.

4. Nagy nyereség egy távoli esemény mágnesszerü vonzó erejét érezni, a melyről tudjuk, hogy Isten azt megközelitenünk czélozza. Akkor nem könnyen elégszünk meg az alsóbb rendü dolgokkal. Az isteni hivásra hallgatva, folytonosan füleinkbe cseng a szózat: „Fölebb."

5. Az életnek lényeges tulajdonsága győzedelmeskedni. A lelkiismeret-furdalással és a jajveszekléssel telt lét természetellenes és lealázó. Legyen éltetek győzelem: emelkedés az ég felé.

6. Nem szerezhetjük meg magunknak az élet külső kényelmére és fényüzésére minden szükséges dolgokat; de megszerezhetjük a legnagyobbak titkát, a kik Istennel jártak. Szemeinket a sötétségről a világosságra, a gyötrelemről a győzelemre fordithatjuk.

7. Isten atyai szeretetének végetlen ereje és kérésünk meghallgattatásán való nagy öröm sokkal bámulatosabb erőt gyakorol lelkünkre, mint bármely angyali eredmény a bethesda tavában. Nincs egyébre szükségünk, hogy jók legyünk, mint erre a bizalomra. Tekintélyen nyugvó hit, félelemből gyakorolt istentisztelet, vallás, mely rettegésen, üdvösség, mely helyettesitésen alapszik, nem adhatja meg a léleknek a benső békét.

8. Ne félj semmit azon rossz befolyásoktól, a melyek körül vehetnek. Igyekezz mindig arra, hogy minél nagyobb befolyást gyakorolhass te a világra a nélkül, hogy sorra várakoznál, hogy a világ küzdelmei és kisértései mennyire befolyásolhatnak téged.

9. Minden tehetségedet és minden erődet használd fel. Azt ki nem merítheted.

10. Kezdj minden reggelt örvendezve.

(Az „Inquirer“ angol lapból.)

Ferencz József.

Gondolatok.

1906 ápril hó.

Véleményedet soha se erőltesd másra, mert a nélkül is elfogadják, ha helyes. Rossz árut csak csaló kereskedő köt a vevő nyakára, ha jó az, úgy is megveszik.

Ki másnak vermet ás, maga esik belé — mondják, de ha az igaz lenne minden esetben, mennyivel kevesebb szerencsétlenség lenne a világon.

Ne higyjük el magunkról hamar, hogy mily okosak vagyunk, mert annál nagyobb lesz csalódásunk, midőn magunk meggyőződünk róla, hogy nem voltunk azok.

Tanácsot, ha nem kérnek föl arra, ne adjunk, mert azzal tyukszemére lépünk annak, kit amúgy is szorit a lábbelije. Ezt pedig nem szokták megköszönni.

Minél egyszerübben beszélsz, fejezd ki gondolataidat, annál jobban megértenek; tehát úgy beszélj!

Az ifjak azt tartják az öregekről és némelykor hangosan ki is nyilatkoztatják, hogy azok szamarak, elmaradottak, nincsenek a helyzet magaslatán. S midőn ők is abba a sorba jutnak, csak akkor

látják át, hogy nem volt mindenben igazuk. Nem csoda, hisz alólról az ember nem láthatja, hogy mi történik a hegy tetején s a mi alól kicsinynek tetszik, az még lehet a magasban „nagy“ és érdemes a megfontolásra.

Légy türelmes a más hibái iránt, légy mindig igazságos, lehetsz néha könnyelmű, olykor nagylelkű is és légy mindig megfontolt, csak midőn a két utolsó előttit gyakorlod, utóbbit ne hidd be a tanácsba.

Az ember életczélja, hogy boldog legyen. A hány ember, annyi út vezet annak eléréséhez. Csak — miután irányt magunknak kell választanunk — megfontolással induljunk útnak és azon is maradjunk, mert csak ott található föl, a mit keresünk. Kapkodás a siker megrontója.

Az irigység aláássa nemesebb érzelmünket s a mellett czéltalan, ha nem lesz egyszersmind tetteink irányitója. A kiktől valamit irigyeltünk, azok nem tudnak róla, csak a mi kedélyünket rontja meg és tesz saját magunkkal elégedetlenekké.

Hogy az irigységet legyőzhessük, nagy lelki erőre van szükségünk. A méreg romboló hatását az által gyengitjük, ha kicsiny adagokkal szoktatjuk hozzá a szervezetet. Kedélyünkről is az ismétlés fegyverével irtjuk ki ezt a reátapadott miazmát. Annyiszor keressük föl, annyiszor jöjjünk érintkezésbe az irigyelt tárgygyal vagy egyénnel — azon elhatározásunkkal, hogy levetjük magunkról ezen nemtelen érzésünk minket uraló minden részecskéjét, mig azon vesszük észre magunkat, hogy megszabadultunk tőle. Gyakori mosakodás megtisztitja a legpiszkosabb embert. Lelki mosakodás — újra mosakodás és megújhodva kerül ki kedélyünk a megpróbáltatásból, midőn jó lélekkel közeledhetünk ahhoz, kit azelőtt irigyeltünk s szóval: Légy üdvözölve barátom! elösmerve annak jó, nemes tulajdonságait és azoknak, miket bir, értékes, szép voltát, — mi azelőtt keserü érzést keltett föl bennünk. — Mert úgy érezzük, megtisztultunk erős akaratunk tüzében, mint a nemes érez a tüzben kiválik a salaktól. Próbálja meg, ki javulni akar, meglátja, hogy igy lesz.

Az öröm oly virág, a mely ott nyilik, a hol őt megbecsülni tudják és a hol tőle az öröm és fájdalom könnyeit nem sajnálják.

Ha kárt szenvedsz, soha se törődj hosszasan rajta, hanem igyekezz azon, hogy máskor elő ne fordulhasson. Igy szól és tesz az okos ember, mig az átlagember, miután vesztesége fölötti

haragjának kellőleg bizonyságát adta: szavak áradatában komoran néz maga elébe és szidja a végzetet, mely csak őt keresi föl, de a törekvést, hogy gátat emeljen a bajnak, nem észlelhetjük.

Ki megy többre az életben, kinek mindig jár a szája, de mit sem tesz, vagy megforditva? Milyen egyszerü, kéznél van a felelet! S mégis mily kevesen követik.

Az ember a teremtés első lénye. Úgy van. De csak addig, mig szenvedélyein uralkodni tud. Ezen határon túl kezdődik az állati élet: az ösztönök uralma, midőn az hajt minket, mint hajót, melynek nincsen kormányosa.

Épp most jelentették, hogy elpusztult egy béresökröm, mi tulajdonképpen inditó oka volt előbbi szemlélődésemnek: de megvallom, bár eleget kutattam utána, még módját nem találtam, hogy ez eset egy évben többször elő ne forduljon. Igy természetesen szerényen bévonulok az átlagemberek sorába.

1906 május hó.

Midőn hasznodat keresed, úgy intézd, hogy az ne táplálkozzék a mások kárán. Nehéz probléma: mondják. Igaz. De csak megfejthető. Avagy a becsületes emberek mind élhetetlenek!

Megyek a magam útján, keresem az igazságot. Velem indulnak mások is, ugyanazon czélzattal, de más és más irányban. Az a kérdés, hogy hol találkozunk? És tülekedésünkben, az út fáradalmai között, nem vetjük-e le magunkról, akadályozó teher gyanánt azt, a miért kiindulánk? Mint a fiahordó, mely eldobja magzatait, hogy a vadász elől meneküljön.

A kerti út szélén leszakitott rózsát találok. Mily jól veszi ki magát a fehér fövényen. De mit mond hozzá a szegény megvetett, oda dobott rózsabimbó? Egy ifjan letörött életben maradott-e még reménység-törekvés a boldogság felé? És akad-e ifju, ki azt felvéve, valóra váltsa?

Sok ember elhiteti magával, hogy jó. Mert úgy tudja, hogy rosszat nem cselekedett. De elég-e ez? midőn semmit sem tettünk annak gyarapitására.

Külszin, látszat fedi az emberek tetteit. De ha föllebbentjük az élet faláról az azt boritó drapériát, mely szemünket gyönyörködtette, mennyi reátapadott szennyre akadunk: azoknak tetteire, kik megtéveszteni akartak.

Báró Petrichevich-Horváth Kálmán.

Északy Károly.

1818—1907.

A magyar nemzeti szellemnek egy igaz harczosa távozott el magas életkorban.

A szabadságharczban Csányi kormánybiztos mellett működött. Azután az ötvenes években irodalommal foglalkozott; számos szindarabot irt, melyek közül különösen a „Cydoni alma“ nem egy előadást ért meg. Az alkotmányos élet helyreálltával megnyilt előtte a mérnöki pálya, a melyre készült volt s ettől fogva e hivatásának szentelte munkaerejét, előbb mint a ministeriumba beosztott főmérnök, később mint kolozsvári államvasúti főfelügyelő és azután mint üzletvezető. Az irodalomban ritkán jelenik meg, de annál gyakrabban a közéletben és azzal az erős nemzeti érzéssel, mely magas miveltséggel és lelki nemességgel párosulva, sajátja volt.

Ez tette tiszteltté alakját s személyiségét kedveltté jó kedélye. Renan mikor idősb korában egyszer szülőföldjét, Bretagne-t meglátogatta, áldotta azt a földet, mely a jó kedélyű bretagne-iakat szűli, mert annak tulajdonította, hogy a jó kedély őt is kisérte az életen keresztül. Északy derült kedélyvilága is áldást sugárzott arra a földre, mely túl a Dunán őt szülte.

Egyházi gyűléseinkkor mondott felköszöntőivel hagyja hátra közöttünk áldott kedélyének emlékét s folyóiratunkban pedig az „illusio“-ról irt szellemes értekezésével.

Az irodalom iránt sohasem szünt meg érdeklődni s az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Petőfi-társaság megalakitásában tevékeny részt vett.

Szép emlék, a mely utána fönmarad.

PÉTERFI D.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

A kereszténység lényege. Irta *Harnack* Adolf, a berlini egyetem theol. tanára. Forditotta *Rácz* Lajos sárospataki tanár. 8. r. IX. 201. l. Sárospatak. Ára 2 korona 50 fillér. — Harnack műve magyarúl! Rácz Lajos neve jól ismert név az olvasó közönség előtt. Vallás és tudománynyal társulásban szokott a nyilvánosság előtt megjelenni, s a szabadelvűséggel összeforrva. Akár folyóiratokba irt bölcselmi tanulmányait, akár forditásra kiválasztott munkákat véve, a szabadelvű, tudományos iránynak következetes, avatott követője. Wundt lélektana után, melyet ezelott néhány évvel forditott magyarra, most jön Harnack művével. Azokkal a felolvasásokkal, melyeket szerzőjük a berlini egyetemen a kereszténység lényegéről tartott. Kibontakozik előttünk az a szellem, mely annak idején foglyúl vitte a hallgatóságot, az a tudás, mely annyira biztos vonásokban nyilatkozott; feltárul a kereszténység Jézus Krisztusban és az ő evangeliumában, ez evangeliumnak a társadalmi viszonyokra való vonatkozásaiban és ez evangeliumnak főbb történelmi mozzanataiban, feltárul művészi, ragyogó eloadásban . . . Harnack műve magyarúl kitünő forditásban! Úgy olvasódik, mint eredeti munka. Rácz Lajos nagy szolgálatot tett vele a theol. tudománynak.

Lang Henrik munkáit, mikor magyar nyelven megjelentek, felekezetkülönbség nélkül általános érdeklődéssel fogadta a művelt közönség. Hasonlót érdemel e munka is. Keresztény szellemet, tudományos tajékozást kevés könyvből lehet többet és jobbat meriteni, mint a kereszténység lényegét feltüntető és a kereszténységet lényegében védő eme jeles munkából.

A modern kereszténység missiója a XX-ik században. Irta *Perczelné-Kozma* Flora. 20 l. Budapest. — Még könyvig nem ment, mint néhány nyugati irónő hasonló tárgyu értekezésekkel, de dolgozatai már kezdetéül szolgálhatnak egy kötetnek. A modern kereszténységet, az unitarismust tárgyalja itt a fejléstan alapján s

annak ember Jézusát hozza kapcsolatba a socialismussal, melynek az akaratnevelésben útmutatója lehet s irányt adhat a nemes socialismusra, „mely méltatlan fegyverekhez soha sem nyul", hanem „mindig a szellemi forradalomtól és erkölcsi reformatiótól várja a megújhodást". A modern kereszténységet lelkesen védelmezi, mint az orthodoxia és a materialismus közti kivezető útat. A füzet a szerző hivatottságát mutatja ily thémák tárgyalására.

Unitarius szószék czimen Székelyudvarhelyt *Deák* Miklós, *Vári* Albert és *Balázs* András egyházi beszédeket adnak ki. A gazdag tartalmú I-ső füzetbe dolgozatokat írtak Ürmössy Károly, Sándor Géza, Nagy Béla, Vári Albert, Bölöni Vilmos, Fazakas Lajos, Gál József, Bodóczy Sándor. — Előfizetési ár évi 6 korona.

Dr. Bedő Albert, ny. államtitkár, egyházunk nagyérdemü tanácsosa újabb pályadíjat tűzött ki és erre hivatalosan a következő pályázat hirdettetett ki: *Pályázat egyházi beszéd megirására.* Közönséges vasárnapi ünnepre, népszerü nyelven, unitárius egyházi beszéd irandó a protestáns hitélet szabadelvü irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére. A beszéd annak bizonyitását kell tárgyalja, hogy az unitárius vallás hitelvei a Jézus Krisztus életében és tanitásaiban gyökereznek. A beszéd terjedelme, Cicero-betükkel nyomatva, nyolczad alakban legfennebb 12—16 oldalra terjedhet. A pályadíj Egyszáz korona, mely a bírálat kihirdetése után csak absolut becsü, eredeti beszédnek adatik ki. A bírálat eredményét az 1907. évi zsinati főtanácson hirdetik ki; a bírálatot pedig az Egyházi Képviselő-Tanács által a kolozsvári unitárius Kollegiumban tanitó fölszentelt tanárok és lelkészek köréből az E. K.-Tanács által választott 3 tagu bíráló-bizottság teljesiti. Pályázhat minden fölszentelt unitárius pap, kivéve az előbb említett Kollegiumban tanitó papokat és tanárokat. A pályaművek idegen kézzel irandók le és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön boritékban zárandó le s ez a boriték pályamunka-jeligével látandó el.

A pályaművek 1907. évi május hó 31.-ig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz küldendők be, később beérkező művek pályázatra nem bocsáttatnak. A pályamű a nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető" czimü unitárius folyóiratban kiadatik. Nyomtatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

KÜLÖNFÉLÉK.

Magyarországon az elmult év a politikai viszonyokba tisztulást hozott; teljesen alkotmányos kormány vette át az ügyek vezetését és a protestans egyházaknak már évek óta tárgyalás alatt levő segélyezés ügye az 1848 : XX. t.-cz. alapján egy lépéssel elébb haladt. De a kormány jóindulata mellett is még távol állanak a protestans egyházak attól, hogy állami dotatiójuk a róm. kath. egyházét megközelitse. A róm. kath. egyház Magyarországon ma is nagy kiváltságokat élvez vagyonban és egyébben is, úgy, hogy bár a törvény a felekezetek jogegyenlőségét kimondotta, a katholikus vallás tényleg ma is mint államvallás szerepel. A protestansok nem fejthetik ki azt az erőt, a mely egy előrehaladó államnak csakis előnye lenne. Nagy vesztesége volt a mult évben a protestantismusnak Hegedüs Sándor, a munkás államférfiu, ki a protestans egyházak helyzetének javitására oly sokat tett és főleg mint a Prot. irodalmi társaság elnöke, emelkedett, lelkes beszédeivel és pénzáldozataival, elévülhetetlen érdemeket szerzett. Az unitárius egyházban veszteség a mult évről Benczédi Gergely, ki példányszerü protestans tanár volt, s a ki egyháza anyagi erősitésén odaadással munkált.

Németországon a mult év végén feloszlatták a birodalmi gyülést, mert nem akarta megszavazni azt a költséget, a melyet a kormány a gyarmatok számára kért. Politikai tény volt ez, de vallási mozzanat is fűződik ahhoz. A birodalmi gyülésben ugyanis a legnagyobb párt a vallást és politikát azonositó ultramontan katholikusok pártja, a jezsuiták által sugalmazott „centrum". E párt minden politikai ténykedéseért a protestans Németországon árt kiván. A jezsuita-rendet kitiltó törvényt sehogy se sikerül megváltoztatnia, s a kormánynak, mely iránt pedig barátságot mutat, ismételve meglepetéseket szerez. Ilyen meglepetés volt a gyarmatügyi költségvetés el nem fogadása is. A socialdemokratákkal, az internationalistákkal szövetkezett a kormány ellen. Ezért a kormány feloszlatta a birodalmi gyülést és új választást rendelt el, mi meg is történt és habár

a centrum nem apadt, sőt 100-ról 108-ra növekedett, de szövetségesei a socialdemokraták, kik eddig 80 tagot számitottak, csaknem feleszámban — 43-an kerülnek vissza a birodalmi gyűlésbe. Vallásilag is örvendetes, hogy a liberalis elemek szaporodtak, az igazi liberalis elemek, melyek egy ország, vagy birodalom kormányának mindig hűbb és természetesebb szövetségesei, az egészséges fejlődésnek erősebb biztositékai lehetnek, mint az internationalista socialdemokraták és a kosmopolita ultramontan-párt.

A franczia katholikus egyház a szétválasztás előtt és után. Francziaországban az állam és egyház különválasztása előtt a r. kath. egyház nagy kiváltságokat élvezett; a nuntius mint a követek idősebbje szerepelt; a hivatalos fogadtatásoknál a püspöknek minden más hivatalos előtt elsőbbsége volt; az államtól négy millió franknál többet kaptak évenként a püspökök és negyven milliónál többet a papság: az állam tulajdonában levő székesegyházak istentisztelet czéljára minden kikötés nélkül a püspökök szabad rendelkezése alatt állottak, valamint a községi templomok is. Ezzel szemben az állam csak azt az előnyt élvezte, hogy részt vett a püspökök kinevezésében s a pápa csak olyant nevezhetett ki püspöknek, kit az állami kormány is ajánlt. Az 1905. december 9-iki törvény változást idézett elő az egyház szervezetében, nagyobb befolyást adott a világi elemnek. Az istentiszteletet a katholikus gyülekezeteknek is most mint „association cultuelle“-eknek, mint vallási társulatoknak kell a törvény szerint tartaniok és mint ilyenek, az államnak be kell hogy magukat jelentsék. Ez associatiók birhatják mindazokat a javakat, melyek a régi katholikus szervezetekhez tartoztak. S ha közöttük vitás kérdések merülnének föl valamely birtokra nézve, az állam közbelép és annak az associatiónak ad előnyt, a melyik mellett a püspök szól, vagyis az ultramontan associatiónak. Az 1905-iki törvény eredménye tehát a katholikus egyházra: hogy az államsegélyt elvesztette, de megmaradt számára a klerikalis orthodoxia, az egyházi hyerarchia. Az állam nem avatkozik többé a püspökök kinevezésébe, a pápának teljes hatalmában van most a kinevezés ügye. Az 1906. augustusi pápai encyclika óvta a katholikusokat az új törvényhez alkalmazkodástól és az egyház számára is azt a jogot követelte, mely más társulatokra nézve fennáll. — A köztársasági kormány elhatározta, hogy e jogot megadja, megengedi a nyilvános istentisztelet gyakorlását az 1881. és 1901-iki törvények szerint. Az előbbi azt kivánja, hogy két polgár jelentse be a rendőrfőnöknél

vagy a polgármesternél a nyilvános összejövetelt. A másik meghatározza a társulatok alkotásának feltételeit, vagyis közjogi helyzetét. E társulatoknak nincs annyi joguk, mint a mennyit az 1905-iki törvény a vallási társulatoknak biztosit. Az állam különböző szempontok mérlegelése után meghozta az 1907. jan. 2-iki törvényt. E szerint nyilvános istentisztelet tartható, akár a vallásos associatiók teszik meg a bejelentést, akár pedig úgy történik a bejelentés, hogy két világi ember tesz az iránt nyilatkozatot. De a katholikus parochiák javai visszavonhatlanúl közös jótékony intézmények számára esnek; a püspöki és papi lakok az állam-, vagy a községek tulajdonaivá lesznek és kegyből nem adhatók át egyháziak rendelkezésére. A templomok az állam vagy a községek tulajdona lesznek, de legalább 1907-ben istentisztelethelyül kell hogy maradjanak. E haladék után más intézkedés tehető. Végűl az állam nem ismer egyházi hyerarchiát, hanem csupán associatiokat. Az associatio fejlesztheti, vagy megváltoztathatja vallását, az állam nem bajlódik azzal, az állam csak assotiatiokat ismer. Szóval az 1907-iki törvény szerint az egyház nem tartozik többé a pápához, hanem a községhez; a franczia törvény nem ismer többé egyházi hyerarchiát.

Olaszországban ünnepélyes tüntetést rendeztek az előhaladó pártok a mult év végén Rómában, hogy üdvözöljék Francziaországot abból az alkalomból, hogy az állam és egyház szétválasztását keresztülvitte. Costa parlamenti képviselő beszédet tartott Giordano Bruno szobra előtt, ki a papok gyülöletének esett áldozatul, a szabad gondolkozásnak volt martyrja. Kifejezte a sokaság tapsaitól kisérve azt az óhaját, hogy az olasz nép is ugyanazt tegye, mit Francziaország. Egy küldöttség tisztelgett Barrère franczia követnél és tolmácsolta az üdvözletet. A parlamentben ugyanazon a napon Guiliotti minister is e tüntetés tárgyában hozzáintézett kérdésre felelve, rokonszenvét nyilvánitotta Francziaország iránt.

Leleplezett csoda. Nápolyban a „Liceo Moderno" nagytermében Arnaldo tanár számos tudósból és tanulóból álló közönség előtt utánacsinálta Szent Januarius hires „csodáját", kinek szobra a székesegyházban évenként kétszer — a nápolyiak nagy elragadtatására — vért szokott kiizzadni. Arnaldo ugyanazokat az eszközöket használta és ugyanannyi számu gyertyát. A hőmérséklet is olyan volt, milyen a székesegyházban szokott lenni, s ime: a papságnak közreműködése nélkül, litaniák nélkül, kiáltás és ágyudörgés nélkül végbemegy a csoda, a közönség mulatságára a hamis szentvér elkezdett forrni. A „csodát" Arnaldo Rómában is bemutatja.

Téves nézet a keresztelésről. Az ős keresztény egyházban felnőtt korban történt a keresztelés és az új szövetség tanítása szerint megtérés, újjászületés s hitről való vallástétel volt azzal összekötve. A gyermekek keresztelésének behozatalával a keresztség fogalma megváltozott. A középkori keresztény egyház és azután némely protestans egyház is egy téves dogmát, az eredendő bűnt és annak a keresztelés által való eltörlését vitte be a keresztség fogalmába, a mi pedig semmiképp sem azonosítható Pál apostol ó-emberének ujjászületésével, a keresztségnek eredeti fogalmával. De nem erről a tévességről akarunk itt szólani. Hanem arról, hogy a kik a keresztséget az eredeti eszméjében veszik, közülök akárhány nem helyez elég fontosságot a keresztelésre. Ez akaratlanul is egy keresztény erkölcsi kötelességnek az elháritása. Mert a dolog úgy áll, hogy a gyermekkeresztelés behozatalával a súlypont a keresztelendőről a keresztény szülőkre ment át és a vallási vagy üdvmozzanat erkölcsi mozzanattá változott, hogy aztán annak kimeritése után ismét az első jöjjön előtérbe, mikor a megkeresztelt felnőve, a hitről ünnepélyesen vallást teszen. A keresztelés fontosságának alábbszállitása tehát az erkölcsi kötelesség rovására megy. A keresztelés ma is oly fontos, mint régen az ős egyházban, csakhogy ma a keresztelés ténye a szülők kötelességében határozódik s a keresztség az egyéni oldalról társadalmivá ment át. A keresztelés ma egyenesen keresztény társadalmi kötelesség.

A kereszténységnek a zsidósághoz való viszonyáról Harnack ezeket irja: „Még arról is le fogunk mondani és le kell mondanunk, hogy bevezetőleg a zsidóságra, annak külső és belső helyzetére kitérjünk. Jézus tanitása néhány nagy lépéssel rögtön oly magasságba fog minket emelni, a melyen annak a zsidósággal való összefüggése meglehetősen lazának tünik fel, s a melyen általában a legtöbb fonal, a mely a „kortörténetbe“ visszavezet, jelentéktelenné válik. Ez az állitás paradoxonnak tünhetik fel önök előtt; mert éppen manapság erősitgetik nyomatékosan előttünk oly arczkifejezéssel, mintha valami új fölfedezésről volna szó, hogy Jézus tanitását nem lehet megérteni, sőt általában nem lehet helyesen viszsza sem adni, ha nem az akkori zsidó tanokkal kapcsolatban tekintjük, s ezeket előzetesen elő nem adjuk. Ebben az állitásban sok igaz van, s az mindamellett is, mint később ki fog tünni, helytelen. De teljesen tévessé válik, ha azzá a kápráztató tétellé fokozódik, hogy az evangyélium csak mint egy kétségbeesett néptörzs vallása érthető; az egy dekadens kor végső erőfeszitése, a mely miután kénytelen volt erről a földről lemondani, most az eget akarja megostromolni, s ott követel magának polgárjogot, az a miserabilismus vallása! Csak

az a csodálatos, hogy azok, a kik igazán kétségbeestek, nem fogadták azt el, hanem ellene támadtak: az a csodálatos, hogy a vezetők, a mennyire őket ismerjük, teljességgel nem hordják magukon az elgyöngült desperatio vonásait: a legcsodálatosabb pedig, hogy lemondanak ugyan e világról és annak javairól, de szentségben és szeretetben olyan testvéri szövetséget alapitanak a földön, a mely az emberiség nagy nyomorának hadat üzen. Valahányszor az evangyéliumot újra olvasom, s felette eltünődöm, mindjobban háttérbe vonulnak előttem azok a kortörténeti feszültségek, a melyek közt az evangyélium fogamzott és a melyekből az napvilágra jött. Én nem kételkedem, hogy már az alapitó az *embert* vette szemügyre — bármily külső helyzetben volt is — az *embert*, a ki alapjában véve mindig ugyanaz marad, akár fölfelé, akár lefelé szálló vonalon halad, akár gazdagság, akár szegénység környékezi, akár erős, akár gyönge lelkületű. Az evangyélium szuverénitasa abban áll, hogy végeredményében mindezeket az ellentéteket feloldja, s azoknak fölötte áll; mert mindenkiben azt a pontot keresi föl, a mely mindezektől a feszültségektől mentes. Pál apostolnál ez egészen világos, mint egy király, úgy uralkodik bensőleg a földi dolgok és viszonyok fölött, s ily uralom alatt akarja ezeket látni. A dekadens korról és a nyomorultak vallasáról szóló fenti tétel alkalmas lehet arra, hogy a külső pitvarba bevezessen, talán helyesen is útal olyasmire, a mi kezdetben, a mi eredetileg irányadó volt; de ha kulcs gyanánt akarna szolgálni magának a vallásnak megértéséhez, vissza kell utasitanunk. Egyébiránt az, ezzel az igényével, csak egy általános történeti divatnak alkalmazása, a mely persze tovább fog a történetirásban uralkodni, mint más divatok, mivel eszközeivel tényleg nem egy homályos dolgot föl lehet deriteni. De a dolog magváig nem érnek el követői, a kik titokban azt a reményt táplálják, hogy ilyen mag nem is létezik."

Angliában a „congregationalisták" „City Temple"-jében Campbell lelkész „új theologiát" hirdet és e hangzatos czimen hiányokat fud bé az unitarius theologiának is. Egyebek közt azt állitotta, hogy „az unitarismus nagy elválasztó mélységet állitott Isten és ember közé". Az angol unitariusok nem késnek tévedését kimutatni. Idézik Savage-t, ki 1882-ben tartott beszédében ezt mondja: „Mi nem hisszük, hogy bármi elválasztó mélység lenne Isten és az ő gyermekei között." Stopford Brooke-ot: „Mi egy Istenben hiszünk, a ki tőlünk nincs végtelen távolságban." Az „új theologiának„ kiinduló pontja, az Isten immanentiájában való hit is, nem új. „Jézus azt tanitotta, hogy az emberek egyek lehetnek az Atyával, miképpen az Atya egy volt vele. Azért mi hiszünk egy Istenben, a ki nemcsak rokon hozzánk, hanem velünk is van, a ki nemcsak rajtunk kivül, de bennünk is van. A Végetlen Egy incarnálja magát mi bennünk mindnyájunkban" — tanitotta már előbb Stopford Brooke;

s még előbb Channing: „A Végetlen Isten ott van mindörökre mindnyájunk körül és mindenikünkben; a világegyetem alkotója éppen oly közel van hozzánk, mint a mily közel a mi életünk.“ Campbell új theologiájának minden pontjára kimutatták, hogy nem új. Kevéssé különbözik attól, mit Channing, Parker Tivadar és Martineau tanitottak és prédikáltak. Campbellről azt mondják, hogy nem volt előiskolája. Annál meglepőbb, hogy ily nézetekre jött. De a tájékoztatás után, a melyet az unitariusok tettek, az „új theologia“ elnevezést már csak a „congregationalista felekezet“ körében tarthatja jogosultnak.

A közoktatási tárcza költségvetése és a harmadik egyetem. Bodley a mai Francziaországról irott könyvében mondja, hogy mióta a köztársaság fennáll, azóta egyetlen Pasteur, Taine, Renan sem ült a senatus padjain. A szellem ez előkelő képviselőit falusi doctorok, ügyvédek, nagyszáju ujságírók szorították ki a franczia törvényhozás házából. Mit mondjunk mi, a kiknek parlamenti színvonala sülyedését a közvélemény már annyiszor megállapította? Most a közoktatási tárcza költségvetésének letárgyalása után újabb okunk van arra, hogy a színvonal sülyedését felpanaszoljuk. A beszédek végnélküli áradatában nincs egy új, egészséges gondolat, a mely felvetődött volna, nincs meg még a törekvésnek az a komolysága sem, a mely a szóban forgó kérdések alapos, minden oldalú tanulmányozásában nyilvánúlt volna. E sivár szóáradatból Apponyi bevezető beszédét kell kiemelnünk, a melylyel segitségére ment a mindenképen beszélni óhajtó fiatal honatyáknak s adatokat és gondolatokat szolgáltatott nekik. A vita folyamán ismételten felszólalt s felszólalásaival bebizonyította, hogy rövid idő alatt megismerkedett tárczája sokoldalú ügyeivel és megszerette azokat. Ezt meg kell állapítanunk, mert az ország közvéleményében az a tudat kezdett megerősödni, hogy ő unottan, kedvetlenűl vette át a neki kiosztott tárczát.

A költségvetés általános ismertetéséűl csak annyit jegyzünk meg, hogy a személyi kiadások nagyarányú növekedése miatt a dologi kiadások iskolák szervezésére nem növekedhettek a kivánatos mértékben. Ez természetesen nem tudható be a mai kormány hibájáúl, mert a tanítói kar fizetését már hosszú évekkel ezelőtt rendezni, emelni kellett volna. A mit Apponyi teherként átvett, azt becsülettel meg is valósitotta. Ma már az állami tanítóság fizetése olyan, hogy e miatt legalább nem kell szégyenkeznünk a nyugati mivelt államok közvéleménye előtt. Egy dolog azonban van, a miben

nem érthetünk egyet a törvényjavaslat elveivel. Miért tesz különbséget az állami és felekezeti tanító végfizetésében az utóbbi hátrányára? Ha erre az volna a felelet, hogy a nemzeti szempont okolja meg e különbséget, arra az a válaszunk, hogy tessék a nemzeti gondolat érdekében erős, meg nem kerülhető garantiákat felállítani s csak ott kiadni a segélyt, a hol ezek teljes erejükben érvényesülnek. De miért kisebbiteni a kifogástalan, hazafias szellemben működő felekezeti tanítók illetményeit, olyanokért, a kik nemzetiségi agitatióik miatt nem segélyt, hanem büntetést, lehetetlenné tevést érdemelnek?

A sok szónok között csak kettő akadt, a ki szóvá tette az állami középiskolai tanárok fizetésügyét, s követelte a Széll-féle javaslat életbeléptetését. A felekezeti tanárok fizetésügye szóba sem került. Pedig hol vannak a felekezetiek az államiak mögött, a kik a Tisza-féle fizetés rendezés előnyeit már 1904. elejétől élvezik? Nekik eddig még csak a reményből jutott. De hát ez is valami ebben a méregdrága világban!

A kultusvita szóáradatából oázisként emelkedik ki a *harmadik egyetem* kérdése. Annak idején Trefort vetette fel s Berzeviczy felújította. Úgy látszik, hogy most végre meg fog valósulni. De a kérdés megoldását oda nem tartozó jelentéktelen mozzanatok akadályozzák. Hol állitsák fel a harmadik egyetemet? Pozsony, Kassa, Szeged, Debreczen, Temesvár versenyeznek érte, miként hajdan a görögök Homeros szülővárosa dicsőségeért. Mindenik fejtegeti kulturalis és pénzügyi előnyeit, küldöttségeket, memorandumokat menesztenek a miniszterhez, s az alatt telik-múlik a drága idő és az ügy szenved. Budapest egyetemi ifjúsága pedig ország-világ láttara rohan a szellemi öngyilkosságba. Nem az a kérdés itt, hogy melyik város kapja az egyetemet, hanem az, hogy *egyik kapjon* s majd egy pár év mulva kapjon a másik. Mert most már nem a harmadik, hanem legalább is a negyedik vagy ötödik egyetemről kellene beszélnünk, ha a fegyveres béke molochja nem emésztené fel minden zsirunkat.

Minket közelebbről érdekel az a tartalmas beszéd, melylyel Ferenczy Géza képviselő az unitárius egyház segélyezését „a két protestáns“ egyházéval egyenlő módon a miniszter figyelmébe ajánlotta. Alapos tanulmányra vall s elismerés illeti érte egyházi tanácsos afiát.

Apponyi feleletét, melyet általános helyeslés követett, a hiteles országgyűlési értesitő alapján a következőkben közöljük: „De köz-

bevetőleg legyen szabad az általános vita során Ferenczy t. képviselőtársam által felhozott kifogásra reflectálnom, a ki azt kérdezi tőlem, hogy van-e abban valami czélzatosság, hogy én a prot. egyházról beszélek és az unitáriusokat ezáltal mintegy kikebelezem a protestantismusból, vagy mintegy kétessé teszem az ő helyzetüket, mint bevett vallásfelekezetét. Hát én arra, hogy az unitárius egyháznak viszonyát a protestantismushoz megjelöljem, jellemezzem, arra, hogy ezt a kérdést megoldjam és erre nézve nyilatkozatot tegyek, magamat illetékesnek nem érzem. Épen ennek folytán tehát, ha én két protestáns egyházról beszéltem, megvallom, ennek semmi olyan éle, semmi olyan szándéka nem lehetett, hogy én ezzel el akarjak dönteni egy kérdést, amelynek eldöntése egyáltalában nem tartozik az én illetékességemhez. Ezt végezzék el azok az egyházak egymás között. Az pedig magától értetődik, hogy az unitárius egyházat törvényesen bevett vallásfelekezetnek ismerem és hogy ehhez képest fogok vele szemben eljárni.

Az a beadvány, amelyet az az egyház az ő egyházi segélyének állandósítására nézve hozzám intézett, az igaz, formailag még elintézést nem nyert, hanem ezen jogegyenlőségi elv szempontjából tárgyaltatik és fog — remélem — megnyugtató elintézést nyerni."

Ez az elvi álláspont feltétlenül helyes. Hogy vajjon az unitárius vallás protestáns vallás-e, vagy nem, az nem törvényhozási, hanem egyháztörténeti kérdés, s mint ilyen, nem a politika, hanem a tudomány kérdése. Mint törvényesen bevett vallásnak megvannak mindama jogai, melyek a többieket illetik s minden különösebb emotio nélkül egyszerűen megállapítjuk, hogy a miniszter a segélyezésnél a jogegyenlőség elvét mondotta ki alapúl, a minthogy ma már másképp nem is tehetett volna. Vajha az elvi kijelentéseket mihamarább tettek is követnék! *(g. k.)*

Ferenczy Géza országgyűlési képviselő az állami költségvetés tárgyalásakor tartott beszédében, melyre a miniszter felelt, az unitarius egyházra nézve a többek közt ezeket mondotta:

„Mindenek előtt hangoztatnom kell azt a közörömet és megelégedést, a melyet a t. miniszter úr az 1848: XX. t.-cz. tényleges megvalósitásának megkezdése által országszerte szerzett. Ennek az „általános jellegű belső nyugtalanságnak" a megszüntetése és az állami segitség által a protestáns hitfelekezetek hazafias munkájának és további áldozatkészségének előmozditása- és mindennek intézményes törvények által biztositása folytán a t. miniszter úr mindenesetre maradandó emléket biztositott magának protestáns hitfelekezeteink történetében. Minket — a protestánsok egy részét — bizo-

nyos fokú aggodalom csupán azon irányban fog el, hogy úgy a költségvetés indoklása, mint a t. miniszter úr is, csupán „Magyarországi két protestáns egyház"-ról emlékszik meg és a harmadik testváregyházról — az unitariusról — mindennemű határozott kijelentést és igéretet nélkülözünk. Nem tartom szerencsésnek már a „Magyarországi két protestáns egyház" kifejezésnek használatát sem. Ennek helye lehetett az 1848: XX. t.-cz. életbeléptetése előtt és akkor is csak a Királyhágón inneni szoros értelemben vett magyarországi részeken, még pedig azért, mert az ezt megelőző időben és ezen a helyen az unitárius vallás nem volt bevett vallás. Ámde az erdélyi részekben az volt. (Itt idézi szóról-szóra a vonatkozó törvényeket.)

. . . Kétségtelen tehát, hogy az ország erdélyi részeiben az unitárius vallás, mint ilyen már 350 évvel ezelőtt bevett vallás volt. Már most a pozsonyi országgyűlés VII. és a kolozsvári országgyűlés I. t.-czikke Magyarország és Erdély egyesitését, az Uniót kimondván, természetesen a „magyarországi két protestáns egyház" kifejezés használatának jogosultsága megszünt, megszünt annál inkább, mert az 1848: XX. t.-cz. 1. §-a expressis verbis kijelentette, hogy „az unitaria vallás a törvényesen bevett vallásnak nyilvánittatik." Mindezekből világos, hogy hazánkban nem két protestáns, hanem három protestáns egyházról beszélhetünk és csak ezen kifejezés használatának van jogosultsága.

Feltételezni sem merem, hogy akár a költségvetés, akár a „két protestáns egyház" kifejezést használóknak a protestans jelzőnek az unitarius vallásra vonatkoztatása ellen volna aggodalma. De erre vonatkozólag is megjegyzem, hogy országos törvényeinkben a „protestans" kifejezés mint gyűjtő megnevezés sehol elő nem fordul. A történelem szerint pedig protestácziót kizárólag az ágostai evangélikus luteránusok fejtettek ki, tehát csupán nekik volna történelmi jogosultságok ezen elnevezés használatára. Ámde ha — a dogmai rokonság alapján — az élet ezen kifejezést használatba vette, s ha azt úgy a reformátusokra, mint az unitáriusokra kiterjesztette, és ha a gyakorlat szentesitette is, mint pl. a „br. Baldácsy protestáns alapitvány" elnevezés mutatja, vagy mint pl. azon tények, hogy Torda-Aranyos vármegyében, Abrudbányán a korábbi időben és Udvarhely megyében, Fiafalván, ma is az unitáriusok és a reformátusok ugyanazt a templomot használják közös imahelyül. Hangsulyoztam, hogy ma csak Fiatfalván, és mint pl. Csikszeredán, Vajdahunyadon és Előpatakon történik, hogy az unitáriusok az evangeliko-reformátusok presbiterei és megyegondnokai; ha a gyakorlati élet — mondom — ily módon szentesitette és ha ezt a kifejezést itt a törvényhozásban is használjuk: akkor nem volna jogosultsága annak, hogy a „protestáns" megjelölés mint gyűjtőfogalom az unitárius egyházra vonatkoztatása aggodalmat okozzon. (Helyeslés).

Az 1848: XX. t.-cz. alapján való segélyezésre különben is senki sem hivatkozhatnék talán több jogosultsággal, mint éppen az

unitáriusok, a kiknek — mint emlitettem — bevett vallási minősége ép e törvény 1. §-án alapszik. A több mint 70.000 lelket számláló unitárius egyház épp oly súlyos egyházi adózások alatt nyög és épp oly erős, sőt tán aránylag fokozottabb áldozatokat hoz a közmivelődés előmozditására, mint protestáns testvérhitfelekezetei. 110 anyaegyházat tart fenn egy püspök és kilencz esperes vezetése alatt; Kolozsvárt közismert minta-főgymnáziumot és papnöveldét, Tordán és Keresztúron középiskolákat, hat- és négyosztályút tart fenn megfeszitett anyagi áldozattal. Az egyházfelekezeti népiskoláktól eltekintve, magasabb kiképzésre és különösen tanuló ifjainak a külföld látogatására is súlyt fektet és állandóan egy tanárjelölt, egy papjelölt és egy leánynövendék tanul künn Angliában, Oxfordban és Amerikában Cambridge-ben az ottani hitrokonok által kizárólag magyar unitáriusok részére létesített alapitványokon. Azt hiszem, minden dicsekvés nélkűl hivatkozhatik talán arra is, hogy annak az értékes rokonszenvnek, a melylyel a nagy angol nemzet nemzetünk irányában viseltetik, erős és állandó összekötő kapcsát képezi. Mindezeket azonban nem azért emlitettem fel, mintha a mélyen t. miniszter úrnak erről tudomása nem volna, sőt nem méltányolná, mert hiszen hangsúlyoznom kell azt a rokonszenvet, a mely megnyilatkozik már abban, hogy az unitárius egyház segélyezését tetemes összeggel felemelte, valamint abban a kijelentésben is, hogy az unitárius egyházat az 1848: XX. törvényczik szellemének megfelelőleg tovább segélyezni óhajtja, — kifejezésre juttatta. Ha a t. miniszter urnak ez a kijelentése azt mondja, hogy a két protestáns egyházzal azonos elvek szerint fog történni az unitárius egyház segélyezése is, ha az unitárius egyházi adózás túlterheltségének megszűntetése, a közigazgatási költségeknek a közálladalmi költségbeli viselése és mindezeknek intézményes törvények általi biztositása a másik két protestáns egyházzal azonos időben is fog megtörténni, és ha az unitárius egyháznak a többi protestáns egyházakéhoz hasonlóan felterjesztett, 1903., 1904. és 1906. évekbeni kérelmei idáig csupán a rendelkezésre álló idő korlátolt volta miatt nem nyertek érdemleges elintézést: akkor ezen értelmezés mindenesetre megnyugtatólag hat és minden aggodalmat szétoszlat.

T. ház, mindezeket szükségesnek tartottam megjegyezni és elmondani azért, hogy egyuttal, a midőn szives figyelembe ajánlom, másfelől e kérdést nyilvántartsam a tettek idejére, és hangsulyozzam már itt, hogy a magyar unitárizmus, ha számban csekély is, de hazafiságban erős, tömör, összetartó, száz százalék magyar és főleg székely, a mely önérzetes, büszke magyar voltára, és a mely az „extra Hungariam“-ot úgy forditotta magyarra, hogy Egy az Isten, Egy a haza.“

Állami főgymnasium Tordán. A közoktatási miniszter rendeletet intézett a kolozsvári tankerület kir. főigazgatójához, a melyben kijelenti, hogy hajlandó Tordán egy állami főgymnasiumot

állitani, ha a megye és a város egyszersmindenkorra telket és 300.000 koronát adnak s azután évenként a fentartásra 2000 koronát. Az állami főgymnasium 1908. szeptemberében nyilnék meg az ötödik osztálylyal. Az 1907/8 iskolai évre a tanárokat már a miniszter egészitené ki az állami tanári karból s 1908. septemberétől a miniszter átvenné az unitárius algymnáziumnál alkalmazott rendes tanárokat, a mennyiben képesités, hazafiasság és erkölcs tekintetében megfelelnek. Egyházi képviselő tanácsunk rendkivüli ülésben tárgyalta ez ügyet s álláspontjának képviseletére a Kuncz Elek kir. főigazgató elnöklése mellett tárgyaló bizottságba kiküldte Gál Jenő, Kozma Ferencz, Varga Dénes és Csegezy Mihály egyházi tanácsosokat Érdeklődéssel kisérjük e fontos ügy továbbfejlődését.

Főgymnasium Székelykereszturon. Az egyházi képviselő-tanács már régebben kérést intézett a közoktatási miniszterhez, hogy a székelykeresztúri gymnasium segélyezését foglalja szerződésbe. A kérésre a napokban érkezett meg a miniszter felelete. Lényege az, hogy csonka gymnasium szerződés alapján való segélyezését a középiskolai törvény értelmében nem helyezheti kilátásba. Hajlandó azonban — a mennyiben a törvényhozás az anyagi eszközöket rendelkezésére bocsátja — egy főgymnasiumi czélokra szolgáló épület megépitésére 240.000 koronát kiutalványozni, ha az egyház a gymnasiumnak főgymnasiumma való kifejlesztését elvben kimondja. Hozzá teszi azt is, hogy e kifejlesztés nem most, vagy a közel jövőben kötelező; ha az egyház a kifejlesztés idejét elérkezettnek látja, akkor a miniszter az évi fentartáshoz szükséges költségekhez való hozzájárulását szerződésben fogja biztositani. Ez ügyet is rendkivüli ülésben tárgyalta egyházi képviselő-tanácsunk. A főgymnasiummá fejlesztés kérdésében a vélemények megoszoltak. Mégis úgy látszott, hogy a többség nincs ellene a kifejlesztés elvben való kimondásának. Hanem nehezebb kérdés az: mikor jő el ennek ideje? Mert ismeretes a közpénztár állapota. Évek óta deficittel küzd. Úgy tudjuk, hogy az 1906. év is közel 30.000 K. deficittel zárul. Ma a sz.-kereszturi gymnasiumra 18—19.000 koronát ad. Hihetetlen, de mégis úgy van, hogy többet, mint a kolozsvári főgymnasiumra. Honnan fogja venni az egyház a főgymnasium fentartásához szükséges évi 90.000 K. összeg nagyobb felét. Mert erre ügyelni kell az intézet jellege megóvása czéljából. A költségvetés megkészitése a székely-kereszturi igazgatóságra bizatott s az ügy kellően felszerelve a f. évi zsinati főtanács elé fog terjesztetni, hogy a miniszter leiratára a választ megadja.

(g. k.)

Specialista eruditio. E tárgyról a Nemzeti Nőnevelés ezeket irja: „Azon országokban, melyek a haladás, a kultura élén állnak, át kezdik ma látni, mi volt a közoktatás nagy tévedése, mi volt a

hibája, általában, a XIX. század második felében! Túlságos nagy részt szabtak a tanításban a reáltudományoknak. Összeállt egy rakás specialista és mindenik a maga szakmájából, nem általános összefüggő tudást, hanem eruditiót igyekezett külön-külön becsempészni az újra meg újra átdolgozott tantervekbe és ezek mind rosszabbakká és roszabbakká váltak! Mert ha a tudományok fejlődése át is változtatta földünknek felső, anyagi képét, anyagi mivoltát, nem alakitotta azért át az emberi észnek alkotó részeit, nem változtatta meg az emberi szellemet, a gyermek agyvelejét. Azt kell minden irányban fejlesztenünk, azt kell általános ismeretekkel gazdagítanunk, mielőtt szakképesítést adnánk neki. Meg kell tanítanunk a gyermeket arra, hogy gondolkodni, itélni, teremteni tudjon. Különben, ha csak emlékező tehetségét terheljük meg, kiöljük belőle a szellemi spontanítást, kiöljük az emberi lélek legszebb tulajdonait. S ha ez igaz, a kultura magas fokán álló nemzetekre nézve, mennyivel igazabb, mennyivel fonfosabb még, mi reánk, magyarokra nézve! Valaki, a ki előrehaladott nyugati országban nevekedett, bármily lelkesedéssel és odaadó önzetlenséggel szereti is hazáját, van valami, amit azonnal észre kell hogy vegyen, ha hazakerül, valami a mi rendkivül fájdalmasan hat az emberekkel való mindennapi érintkezésnél; és pedig az, hogy még a művelt embereknél is, többnyire tökéletesen hiányzik nálunk a művészi érzék! Még a kiváló embereknél is, ha akármennyi gazdag ismeretekkel, gazdag tapasztalattal vannak megáldva, hiányzik az a hatodik érzék, a mely a lélekben összeolvasztja azt a sok tapasztalatot, s egygyé teszi, magával az emberrel, a lélek valódi gazdagságát képezi. Azon hatodik érzék, a mely a művelt embert tényleg kiragadja túltengő énjéből, kiragadja az önzés kezdetleges, elszigetelő állapotából és közlekedésbe helyezi egész természetes módon, embertársaival, a világegyetemmel! Azon ember, a ki művészi érzékkel van megáldva, nem él vakon embertársai közt, csakis külsőleg védekezve ellenük, vagy pedig, visszaélve velük, ott ahol lehet; hanem egészen természetesen objective, minden utógondolat nélkül, észreveszi, megérti, mi megy véghez a más ember lelkében, érdekli őt az ember, azért mert ember! Érzékeny minden legkisebb, legfinomabb árnyalat iránt! Ez a valóban művelt lény megkülönböztető jele. Ez hiányzik nálunk.

Pedig épen nekünk volna legtöbb szükségünk a művészi érzékre. Mi még elmaradott nemzet vagyunk. Nem a mi hibánk. De való az, hogy nekünk még mindent meg kell magunk számára teremtenünk! A nemzeti élet hajnala dereng csupán előttünk!

Már pedig teremteni, művészi érzék nélkül teljes lehetetlen! Ez épen a teremtő erő, úgy egyeseknél, mint népeknél.

A művészi érzék megszerzésére több nemzedéknek a finomítása, kulturája, kiképzése, művelése szükséges!

Az iskolában kellene tehát az ifjú nemzedéket ily értelemben nevelni, finomítani."

Zeller Eduard tanárságának hatvanadik évfordulóját ünnepelték január 12.-én. Zellert 1847 jan. 12.-én hivták meg Tübingenből, hol magántanár volt, theologiai tanárnak a berni egyetemre. Bernben éppen akkor nagy izgalom volt a conservativek közt Strauss Dávidnak egy irata miatt, s Zellert, kinek a neje Baur Ferdinándnak volt a leánya, Bernben hidegen fogadták, úgy, hogy a kereskedők, nejének még portékát sem akartak eladni. 1849-ben azért a hesseni fejedelem meghivására Marburgba ment tanárnak, de a reactionariusok itt is működtek ellene és Baurnak követőjét a thologiai tanszékről a philosophiaira tették át. Ebből csak a bölcselemnek volt haszna, mert Zellernek lehet köszönni azt a nagy és teljes munkát, mely tőle a görögök bölcselméről 1844—1852 közt „Die Philosophie der Griechen" czimen megjelent, s melynek kilenczedik kiadásán ezelőtt egy évvel dolgozott. Marburgból Heidelbergbe, azután Berlinbe ment tanárnak, 1894-ben visszavonult s azóta munkáiból újabb kiadásokat rendezve, fiánál Stuttgartban él. Zeller 93 éves.

Leibnitz és Bossuet. Leibnitzről, a nagy német bölcselőről azt mondják, hogy a tizenhetedik száz végén kisérletet tett, hogy a róm. katholikus és a protestans egyházat egymással egyesitse. Ez ügyre vonatkozólag most egy érdekes okmány jött napfényre, melyet Barmi J. franczia tudós „Leibnitz et l'organisation religieuse de la terre" czimű művében közöl. Ez egy irat a hannoveri udvartól Leibnitzhoz 1699-ből, melyben az udvar arra inti, „hogy ne újitsa meg a tárgyalást, a melyet kezdett a meaux-i püspökkel". A protestans Európa katholikus veszélytől tartott és XIV. Lajos nem is keltett a protestansokban bizalmat.

Tolstoi és a papság. Tolstoi újabb felhivást intézett az oroszországi papsághoz. Megható módon kéri őket, hogy a bibliát nyiltan és lelkiismeretesen tanulmányozzák. Az új szövetségre nézve ezt mondja: „Nem az erkölcsi törvényt, nem a hegyi beszédet és nem a példázatokat tanitjátok; többet foglalkoztok az égi csodákkal, előttetek nagyobb a Jézus, ha természetellenesen születik, ha a vizet borrá változtatja, tengeren sétál, feltámasztja a halottakat és

maga is feltámad, s az egészet úgy tekintitek, mint az ó-szövetségi jövendölések beteljesülését. Az ó-szövetségre támaszkodva, nem hangsulyozzátok eléggé annak nagyszerü erkölcsi tanulságait, hanem kimutatjátok belőle, hogy Isten a világot ezelőtt hatezer évvel semmiből teremtette; azután növényeket, halakat és madarakat s minden egyéb állatokat szerzett; végül előállott az ember és az ő segítőtársa, a nő. Kimutatjátok, hogy miként választotta ki Isten Ábrahámot a többi népek közül, hogy kegyelmével halmozza el; s ennek a kegyelemnek és szövetségnek jele volt a körülmetélkedés. Aztán elbeszélitek, hogy Ábrahám és utódai érdekében mily szőrnyü kegyetlenséget követett el az igazságos Isten a többi népeken. Majdnem az egész történet, az egyptomi tiz csapástól kezdve le a tűz által megemésztett lázadókig és az Ilyéssel versengő papok leméezárlásáig csodálatos események és borzasztó bűnök sorozata". Tolstoi meg van győződve arról, hogy e világra jőve, minden ember egyenlő a többivel, szeretni vágy s örvend, ha őt is szeretik, s tudja, hogy legszentebb kötelessége a tökéletesség felé törekedni. Az ilyen nyilt és szent öntudatra most már minő hatással lehetnek ezek a rémhistoriák, a melyekkel születésétől fogva traktálják? „Ilyen alakban előadva, az ó- és új-szövetség csak kárt okoz a serdülő léleknek, mert abban a korban mindent kritika nélkül elfogad, úgy, a mint neki előadják. Mindez pedig hadilábon áll modern ismereteinkkel, s a közönséges józan ész és az erkölcsi érzés törvényeit sérti"!

A szláv szellem hatalmas képviselője még határozottabban érvel azok ellen a dogmák ellen, a melyeket az új-szövetségre építenek. Röviden szólva, azt mondják nekünk, hogy üdvösségünk nem tőlünk függ, magunk erején folytonos javulás által azt el nem érhetjük; hanem bűnös voltunk érzetében, csak egy rajtunk kivül álló egyén érdemei útján várhatjuk az üdvözülést. Azt mondják, hogy minket csak egy ártatlan ember vérehullása válthat meg. Ez a dogma igen alkalmas arra, hogy az ártatlan gyermek vagy a korlátolt ember lelkében megzavarjon és elferditsen minden egyenes, nyilt érzést és gondolatot. És Tolstoi nem csupán az orosz pópák tanitását kárhoztatja, hanem a katholikusok, sőt még a protestansok tanitásait is, az egész kereszténység kebelében.

Tolstoi azt ajánlja, hogy a reformot maguk a papok és lelkészek kezdjék meg. Tolstoi kétségbe vonja, hogy a papok manapság valóban hitelt adnának ezeknek a dogmáknak; de hát a sok hagyo-

mányos hitczikk miatt oly merev és nehézkes az egyházi szervezet, hogy a vezetők alig hajlandók megtenni az első kisérletet. A közérzület aggódva kérdi: „Mi lesz a néppel, ha többé nem hisznek az egyházi tanokban? Nem teremtünk-e ezáltal a mostaninál is rosszabb helyzetet? A népléleknek ezen az átmeneti korszakon át kell küzdenie magát. Ha eddig feltétlenül hitt a dogmákban, ezután megerősődik benső hite az Istenben és az emberi jellem szépségében. Ott, a hol a protestansok többségben vannak, ez az átmenet, nagyobbrészint az egyháztól függetlenül, lassan-lassan, de feltartózhatlanul előre törve, máris megkezdődött. *(R.)*

Loyson Hyacinthe a franczia katholikus püspököknek a muette-i kastélyban való összejövetele alkalmából levelet irt. Felidéz egy emléket: hogy régen egyszer Franqueville, a kastély tulajdonosa vendégül látta őt és hogy e kastély árnyas parkjában foglalkozott magában az egyházzal való szakitással. Elmondja azt is, hogy a főpapok asztalánál egy nemes asszony ült, a southwelli anglikán püspök unokahuga, ki anglikán maradt, mint nagybátyja. Loyson Hyacinthe úgy gondolja, hogy a materialista vallástalanok „bloc"-jával szemben a szellemi vallásosak „bloc"-ját kell oda állitani. Úgy gondolja, hogy az ultramontanismusnak nagy bűne, hogy a szellemet az egyházban elölte, az evangelium helyébe a canonjogot tette.

Afrikában két tunisi mahomedán az izlam reformján fáradozik. Meg akarják szabaditani a Korant a felesleges ismétlésektől. Mahomedről egy érdekes vonást idéznek emlékezetbe: Az abyssiniai keresztény király haláláról értesülve, ki az ő társai közül néhányat vendégszeretettel fogadott volt, hiveit összehivta a medinai templomba, hogy imádkozzanak az uralkodó égi üdvéért. A tunisi reformatorok szerint a mahomedánok kezdetben gyakorolták a vallási türelmet, de a keresztes hadak kiesapongásai és a spanyol inquisitio üldözései a mahomedánokat is a keresztények ellen gyűlöletre inditották és a Korannak fanatikus értelemben való magyarázatára.

Hilgenfeld Adolf.† A jénai egyetem, s a prot. theologia elvesztette egyik mesterét. Berlinben és Halléban tanult theologiát, s már 1847-ben a jénai egyetemhez jutott, s ott is müködött elébb mint magán-, s később mint rendes tanár élete végéig. A tübingeni theol. iskolához tartozott, a Baur-féle szabadelvü iránynak volt tántorithatlan harczosa. „Historisch Kritische Einleitung in das Neue Testament" s több más önálló művel, s „Zeitschrift für wissenschaft-

liche Theologie" szerkesztésével gazdagitotta a theologiai tudományt. Élt 84 évet. Emlékbeszédet felette Nippold, a jénai egyetem eme másik jelese mondott.

Gyászhirek: Szentmihályi *Varga Zsigmond,* nyug. unitárius lelkész, 48-as honvédtüzér, jan. 2.-án Szentábrahámon, életének 84.-ik évében jobblétre szenderült. Kilencz gyermeke, köztük Varga Ödön kir. adópénztárnok, gyászolja elhunytát. — Gyulay Etelka özv. Tóth Károlyné úrnő N.-Szebenben érzékeny veszteséget szenvedett *Ilonka* leányának 17.-ik évében történt kimulásában. Gyulay László gondnokunk unokáját vesztette a korán letört virágban. — Egerbegyi *Grúz István,* nyug. kir. táblai biró, jan. 10.-én életének 79.-ik évében Marosvásárhelyt elhalt. Grúz Albert nyug. m. kir. államtitkár testvérét s az unitárius egyház egy buzgó és áldozatkész tagját vesztette benne. — Kissolymosi *Sebes Pál* ministeri tanácsos, nyug. posta- és távirda-főigazgató, febr. 7.-én Budapesten életének 75.-ik évében bevégezte pályafutását. Özv. Sebes Pálné, Macher Emilia férjét, Gál Miklósné, toroczkószentgyörgyi pap neje, Borbély Sándorné, váczi siketn. int. igazgató neje s testvéreik az édes apát fájlalják az elköltözöttben s a budapesti egyházközség egy kiváló tagját. Teteme Toroczkóra szállittatott s ott helyeztetett végnyugalomra. — *Borbély Lajos* tordai birtokos, életének 67.-ik, házasságának 35.-ik évében jan. 20.-án megszünt élni. Józan Miklós budapesti unitar. lelkész nevelő apját gyászolja az elköltözöttben. — *Nagy György* kolozsvár-városi hivatalnok s egyh.-tanácsos febr. 2.-án, életének 66.-ik évében meghalt. Nagy Johanna, Dencz Adolfné honv. minist. irodaigazgató neje édes apját siratja az elhalálozottban. — *Özv. Farnos Elekné,* sz. Papp Ágnes életének 59.-ik évében febr. 5.-én Budapesten kiszenvedett. Papp Eszter, dr. Boér Jenő tövisi vasuti főorvos neje és Papp Farkas, kolozsvári kir táblai biró testvérüket vesztették benne. Kolozsvárt helyeztetett végnyugalomra a családi sirboltba. — *Dr. Boér Jenő,* tövisi vasuti főorvos életének 60-ik, boldog házasságának 32-ik évében megszünt élni. Kövesdi Boér Jenőné, szül. Papp Eszter a jó férjet és gyermekei a jóságos apát, dr. Papp Samu budapesti orvos, Papp Farkas kolozsvári kir. táblai biró sógorukat gyászolják az elhunyt derék férfiben. — *Sándor Gergely* abásfalvi lelkész februárius 15.-én kiszenvedett. Sándor Mózes udvarhelymegyei nyug. tanfelügyelőnek és Sándor Áron kadácsi lelkésznek volt a testvére.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépitésére.

(XIX—XX. közlemény.)

Engel Gáborné, H. Haller Kornélia . . .	20	K.
Dr. Gálffy Endre	10	„
Sinczky Julia	10	„

I—XX. közl. összesen: 6333 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzditásul a további adakozásra, hogy az egyházközség már fölépitett templomtornya költségeit fedezhesse. Ez adományokért hálás köszönet!

Az egyházközség elöljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1907 februarius hó.

Péterfi Dénes,
unitarius pap.

Adományok a marosvásárhelyi templom épitésére.

(IV. Közlemény.)

Sebes Pál 176. számu gyűjtőivén Budapestről 4 korona.

Gvidó Béla 283. számu gyűjtőivén Dicsőszentmártonból 2 korona.

Dicsőszentmártoni egyházközség 284. számu gyűjtőivén Egyházközség 5 korona, Községi Hitelszövetkezet 1 korona, Unitarius Dalkör 2 korona. Együtt 8 korona

Dr. Kozma Jenő Maros-Vásárhelyről 50 korona.

Németh István 267. számu gyűjtőivén: Németh István 2 kor., Czupor Ferencz, Létai József, Czupor János, Ugray Zsigmond, Kerekes István 1–1 korona Toroczkóról. Együtt 7 korona.

Toroczkói egyházközség 268. számu gyűjtőivén: Egyházközség pénztára 20 korona, Botár János 2 korona, Botár János, Czupor Ferencz, Bartók Simon, Székely János, Jáni János, Pál András, Karaki Márton, Borbély István, ifj. Vajda József, id. Kelemen Ferencz, Lakatos Miklós, özv. Kelemen Ilona, Jakab József, Simándi Andor, Kerekes István, Botár István, Kriza István, Kriza Gergely, Kerekes Ferencz, ifj. Király István, Vernes János, Vernes Ferencz 1—1 korona, Botár János kőf., Tobis Ferencz 50—50 fill., Veres György, Székely József csorgó, Király József 40—40 fillér, Székely János 20 fillér. Együtt 46 korona 40 fillér.

Dr. Bedő Albert Budapestről 25 korona.

Biás István Maros-Vásárhelyről 18 korona.

Égeni Jánostól, a csókfalvi ifjuság műkedvelő előadása tiszta jövedelme 14 korona 26 fillér.

Kádár József gyűjtése. Ő és neje 2–2 korona, Kádár Ilonka és Juliska 1 korona Désről. Együtt 5 korona.

Csongvay Lajos 456. számu gyűjtőivén másodszor 150 korona Maros-Vásárhelyről.

Csifó Salamon 235. számu gyűjtőivén: Erdélyi bank 20 korona, Első magyar ált. bizt. társ. főügyn. 10 korona, Magyar leszámitoló és pénzváltóbank erdélyrészi fiókja 10 korona, Csifó Salamon 2 korona Kolozsvárról. Együtt 42 korona.

I—VI. közlemény összesen 2282 korona 84 fillér.

A fennebbiekben az áldozatkész lelkek és szivek megnyilatkozását hálás köszönettel nyugtázom egyházközségem nevében. Még többektől reménynyel várjuk kibocsájtott gyűjtőiveinknek kegyes adományaikkal való visszajuttatását. Vajha lenne nekünk a mi hitünk szerint.

Maros-Vásárhely, 1907. februárius 5.

Kelemen Albert

lelkész és ideiglenes pénztárnok.

A Hódmezővásárhelyen épitendő unitarius templomra tett kegyes adományok.

(V. Közlemény.)

Józan Miklós utján Oxfordból	422	kor.	18	fill.
Magyarországi Unitárius Egyház . . .	400	„	—	„
Sándor János 113. sz. gyűjtőivén (Sz.-Keresztur): Sándor János 5 kor., Barabás Lajos 3 kor., Gombos Sámuel, dr. Szolga Ferencz, Gálfalvi Sámuel, Nagy Béla, Nagy Lajos, dr. Jankovich Pál, Pap Mózes 2—2 kor., Derzsi Zoltán, Lőrinczi István 1—1 kor. Összesen	24	„	—	„
Hegedüs Zsófia	20	„	—	„
Vajnai János	2	„	—	„
Dr. Ormos Jenő	100	„	—	„
Dr. Barabás József	25	„	—	„
Pásztor István	15	„	—	„
Hivek persely-pénze	26	„	20	„
Hódmezővásárhelyi Népbank	10	„	—	„
Tóth Mihály	50	„	—	„
Markó Sándor, Kristó János, Szőke József 2—2 kor. Összesen	6	„	—	„
Juhász Imre	5	„	—	„
Telkes Jenő 239. sz. gyüjtőivén (Szeged): Jakabovits Mór 1 kor., Kiss Arnold 2 kor., Arnald Nándor 3 kor. Összesen	6	„	—	„
Az első-negyedik közlemény összege	2897	„	60	„
E közlemény összege	1111	„	38	„
Összesen	4008	kor.	98	fill.

A nemesszivü adakozóknak hálával mond köszönetet:

Hódmezővásárhely, 1907. január hó 30.

BARABÁS ISTVÁN
unitarius lelkész.